

Заклад вищої освіти «Український Католицький Університет»
Гуманітарний факультет
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота на тему
Українська політична еміграція в Іспанії після Другої світової війни

Виконав студент 4 курсу, групи ГІС20/Б
Галузі знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальності 032 Історія та археологія
Освітньої програми «Історія»
Освітній ступінь Бакалавр
Волошин В.В.
Керівник: Чума Б.П.,
кандидат історичних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ІСПАНІЇ	7
<i>1.1. Архів ЗЧ ОУН</i>	7
<i>1.2. Спогади емігрантів</i>	13
РОЗДІЛ II. ПРОСОПОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОГО ЕМІГРАНТА	18
<i>2.1. Цілі та можливості еміграції</i>	18
<i>2.2. Працевлаштування</i>	27
<i>2.3 Сімейний стан</i>	35
РОЗДІЛ III ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	40
<i>3.1. Студентські організації</i>	40
<i>3.2. Зародження та внутрішня діяльність Філії ЗЧ ОУН в Іспанії</i>	48
<i>3.3. Зовнішня діяльність філії ЗЧ ОУН в Іспанії</i>	58
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	70
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Актуальність теми. Політична еміграція українців – частина трагічних наслідків подій Другої світової війни. У бажанні зберегти власне життя, вони ризикували й обирали шлях до чужих земель з усвідомленням того, що повернення додому мало ймовірно. Нам доволі багато відомо про соціальне і політичне життя українців у повоєнній Німеччині, Великій Британії чи США. Однак майже відсутні дані про долю еміграції в Іспанію та її роль у соціально-політичній системі української діаспори у Західній Європі та Північній Америці.

У наші дні повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило нову хвилю еміграції. Українці сьогодні також опинилися на далеких від дому теренах, без упевненості в тому, що зможуть повернутися. Цим порівнянням я не ставлю собі за ціль шукати спільні риси між двома хвилями еміграції, лише хочу наголосити на тому, що моє дослідження порушує проблему зародження й розвитку українських спільнот за кордоном під впливом політичних рішень та їхніх кривавих наслідків. Іспанський приклад дозволяє з нової перспективи розглянути проблематику еміграції і виклики з якими стикнулися її емігранти.

Водночас тема досі практично не досліджена в історіографії, тому дозволю собі стверджувати, що ця робота розкриває мало відому сторінку в історії української еміграції. Опрацьовані мною матеріали можуть бути використані для порівняльних студій політичної еміграції українців.

Мета: вивчити становлення і розвиток української політичної еміграції в Іспанії.

Завдання: зібрати біографічні дані окремих перших емігрантів до Іспанії; проаналізувати їхню мотивацію, умови життя і тенденції розвитку; дослідити суспільно-політичну діяльність емігрантських організацій в Іспанії та за її межами.

Об'єкт дослідження – українська еміграція в Іспанії після Другої світової; **предмет** – архівні документи ЗЧ ОУН в Іспанії та спогади сучасників.

Хронологічні рамки дослідження – 1945–1960 рр., що відповідають опрацьованим джерелам. **Географічні** – в основному дослідження концентрується на вивченні української політичної еміграції в Іспанії, однак почасти наявні ширші рамки у зв'язку з контактами і переселеннями до інших країн Північної Америки та Західної Європи.

Теоретичні підходи і методи. Дослідженні проведено в межах політичної історії. Залучено критичний метод та елементи контент-аналізу, що дозволяє зрозуміти, ким були автори джерел та з якими перепонами вони стикалися на еміграції в Іспанії. Також присутні елементи просопографічного методу, завдяки якому виокремлено спільні та відмінні риси в житті українських політичних емігрантів. Успішному написанню роботи посприяли також загальнонаукові методи, такі як методі уважного читання, аналізу й синтезу.

Джерела. Основним джерелом кваліфікаційної роботи є неопублікований архів Закордонних Частин Організації українських націоналістів (бандерівців) у Нью-Йорку (далі Архів ЗЧ ОУН), наданий для дослідження у відсканованому форматі Романюком Михайлом Васильовичем, завідувачем відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Архів містить збірку листів, інструкцій звітів і вітальних листівок, що розкривають діяльність, філії ЗЧ ОУН в Іспанії у 1951–1960 рр. Загалом, це понад 200 документів.

Другу групу джерел складають опубліковані документи, зокрема книги-спогади. Це «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії», який підготували колишні політичні емігранти в Іспанії Олександр Білик, Микола Волинський і Володимира Яримовича, та опублікований у 1997 р. Він містить узагальнений опис історії українських студентів в Іспанії у 1946–1994 рр.. Для дослідження використано цифровий формат книги, що зберігається в електронній бібліотеці «Diasporiana». Книга позиціонується як історичне дослідження, однак правдоподібніше розглядати

її як збірник узагальнень і спогадів колишніх представників української політичної еміграції в Іспанії.

Окремо потрібно згадати спогади Теодора Барабаша «Записки з дитячих і юних літ», що опубліковані у форматі самвидаву, фотокопію якого отримав від автора мій науковий керівник Богдан Чума. Основний сюжет «Записок» – це розгорнута автобіографія Т. Барабаша (1923–2014), «дивізійника» і члена ОУН (б), переплетена цікавими фактами з історії української політичної еміграції в Іспанії.

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку джерела та літератури. Перший розділ слугує для ознайомлення й аналізу основних джерел. У ньому проаналізовано контент і окреслено основні тенденції використаних джерел. Другий розділ акцентує увагу на просопографічному аналізі українців в Іспанії. У ньому йдеться про їхню мотивацію емігрувати до Іспанії, можливості працевлаштування та створення сім'ї. У третьому розділі представлено громадському і політичному діяльність української політичної еміграції до Іспанії. Зокрема проаналізовано діяльність студентських організацій, внутрішню і зовнішню діяльність ЗЧ ОУН.

Історіографія: Історіографічна база роботи складається з трьох основних частин. Перша – дослідження української політичної еміграції після Другої світової війни, якій присвячено чимало статей. Це, зокрема, робота Катерини Кобченко¹, статті Наталі Кузіної² і Тетяни Гошко³. Ці праці дають змогу зрозуміти загальну мотивацію й особливості становлення та розвитку української політичної еміграції у Західній Європі і США . Друга – також добре досліджена тема політичної діяльності українських націоналістів на

¹ Кобченко К. «Українська еміграція після Другої світової війни: історія кризь призму ідейно-політичних конфліктів». Українознавчий альманах. 2019. Т. 24. С. 84–91.

² Кузіна Наталія «Преса української еміграції у повоєнній Німеччині (1945 – 1948 рр.) як джерело до вивчення історико-культурної спадщини української діаспори». Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. 2020. Випуск 61.С. 67–72

³ Тетяна Гошко «На шляху до Америки (листи Миколи Чубатого до Лева Окіншевича 1946-1948 рр.)». Бюлетень Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці. 2017. Т. 43 (59). С. 6-16.

еміграції після Другої світової війни. Це роботи Романа Кричевського⁴, статті Григорія Рія⁵, Олександра Сича⁶ та Сергія Білоконя⁷. Ці праці важливі для розуміння контексту діяльності ЗЧ ОУН в окреслений період. Третьою і найменш дослідженою є тема української еміграції в Іспанії, адже з відомих для історіографії робіт виділяються лише стаття Олександра Пронкевича⁸ та Богдана Чуми⁹ і книга Оксани Годованської¹⁰, з яких лише перша стосується теми, що досліджується в моїй кваліфікаційній роботі.

⁴ Кричевський Р. «ОУН в Україні, ОУН(з) і ЗЧ ОУН: Причинок до історії українського націоналістичного руху». Нью-Йорк-Торонто: Вид. політ. ради однодумців ОУН в США. 1962. 116 с.

⁵ Рій Г. ОУН і Тайвань проти комуністів та Пекіна. Історична Правда. [Режим доступу]: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/09/18/158139/>.

⁶ Сич О. «Військова політика Закордонних Частин ОУН в умовах розгортання Холодної війни (1945–1950-ті рр.)». Український визвольний рух. 2007. Т. 9. С. 1–36.

⁷ Білокінь С. «Справа «Спілки визволення України» й перспективи її дальшого вивчення». Історіографічні дослідження в Україні: 36. наук. пр. 2012. Вип. 22. С. 385–442.

⁸ Pronkevych O. Ukrainian Students in Spain after World War II / Oleksandr Pronkevych, Olga Shestopal // Kyiv-Mohyla Humanities Journal. - 2018. - No. 5 : Cross-Cultural Connections and Displacement in Ukraine and Beyond. - P. 117-132

⁹ Чума Б. «Сучасна історіографія громадянської війни в Іспанії та перспективи українських досліджень». Європейські історичні студії: науковий журнал. 2016. № 4. С. 261–277

¹⁰ Годованська О. Новітня українська діаспора. Трудові мігранти в Італії, Іспанії та Португалії. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2011. 191 с.

РОЗДІЛ І. ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ІСПАНІЇ

1.1. Архів ЗЧ ОУН

Архів ЗЧ ОУН у Нью-Йорку – збірка різноманітних матеріалів, від організаційних постанов до вітальних листівок, що стосуються діяльності Теренового Проводу ЗЧ ОУН в Іспанії. За походженням вони поділяються на два типи: надіслані Проводом (Кооперативою) ЗЧ ОУН в Мюнхені до філії Теренового Проводу Іспанії в Мадриді та навпаки. Опираючись на проаналізовані документи за 1951–1953 рр., я вважаю за потрібне розглядати їх як етап зародження ЗЧ ОУН в Іспанії. Члени організації стикалися з безліччю ризиків і випробувань, що відображено у кількісній складовій листування.

Більшість документів надійшло з Мадрида – 75 проти 40, що були надіслані від Головного проводу ЗЧ ОУН¹¹. Особливо активно вели листування в 1952р., коли з Іспанії було відправлено 44 документи. Пояснення віднаходимо у їхньому змістовному наповненні. За 3 роки, незалежно одне від одного, листування вели четверо представників ЗЧ ОУН в Іспанії. Їхні матеріали, в основному, мали неформальний характер, а причиною для написання слугували будь-які зміни на іспанському терені.

Листування велось як з Головним Проводом, через Секретаріат ЗЧ ОУН, так і персоналізовано, між окремими діячами цієї організації. Від Секретаріату до філії в Іспанії писали троє осіб під псевдонімами: друг Євшан, друг Вимога та І. Вирський. Ярослав Бецель-Євшан (1914-1964) вів переписку як голова секретаріату ЗЧ ОУН¹², Вимога відповідав за фінансову управу, а І. Вирський (справжнє ім'я Дмитро Миськів)(1907-1960)¹³ – відповідав за листування із

¹¹ Див. Дод. 1

¹² Бенцаль-Євшан Ярослав Миколайович . Л. В. Йолкіна. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2003. [Режим доступу] : <https://esu.com.ua/article-39123>

¹³ Кіпіані В. «Правда про те, хто справді вбив Степана Бандеру. Чорні діла геленівської розвідки». Українська правда. [Режим доступу]: <https://web.archive.org/web/20131110133428/http://www.istpravda.com.ua/reviews/2012/02/26/74548/>

Проводом ЗЧ ОУН. До Головного проводу ЗЧ ОУН часто надходили звістки, що суперечили одна одній або ж навпаки повторювали зміст, але з перспективи різних осіб. Відтак до філії ЗЧ ОУН в Іспанії неодноразово надходили листи з проханням узгоджувати інформацію між собою, а ще краще – обрати одну людину, яка б інформувала про діяльність усієї групи¹⁴.

Крім листів, надсилалися також копії українських періодичних видань чи програми україномовної радіохвилі в Іспанії, як підтвердження успіхів діяльності Філії¹⁵. З 1954 р. філія ЗЧ ОУН змогла подолати більшість викликів і налагодити стабільну діяльність. Цього року співвідношення надісланих і отриманих документів рівномірне, а з наступного року і до 1960 р. більшість матеріалів надходили від Головного проводу ЗЧ ОУН. Наприклад, у 1955р. з філії в Іспанії надіслано 8 листів, а в зворотному напрямку відправлено 16, а у 1958 р. – це 4 і 9 листів, відповідно¹⁶. У цей період оформилася певна структура ведення листування. Стиль став більш формальним, кількість документів зменшилася, однак їхня інформативність зростає. Зникли повторення інформації. Зазвичай, від філії ЗЧ ОУН надходили річні або піврічні звіти, рідше описи термінових або непередбачуваних справ, вирішення яких потребувало втручання згори. Частою практикою українських націоналістів були привітання з трьома основними святами: Новим Роком, Різдом і Воскресінням Христовим. За дев'ять років діяльності, я зустрів 14 згадок побажань щодо святкування. Усе ж, якщо йдеться про основний зміст листування, то в ньому виразно окреслюються три теми: прохання про підтримку, про інструкції та описи стану справ.

Фінансова і матеріальна допомога була особливо актуальною в період зародження філії ЗЧ ОУН в Іспанії в 1951–1953 рр. і залишалася не менш важливою впродовж усього часу існування організації. Спершу Філія аргументувала потреби в допомозі тим, що вони одні з перших на цьому

¹⁴ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09517

¹⁵ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1958 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 04454

¹⁶ Див. Дод. 1

терені, без достатніх знань про країну і місцевих мешканців, без розвинених українських інституцій. Зокрема про це йдеться в звіті за 1951 р¹⁷. Надалі матеріальна і фінансова підтримка пояснювалася появою опозиції до ЗЧ ОУН серед іспанських чиновників і поширенням впливу конкурентних емігрантських організацій, таких як Уряд УНР в екзилі¹⁸.

Наприклад, виявлено чотири прохання надіслали дві друкарські машинки. Одну для машинопису латинкою до іспанців та на потребу внутрішньої діяльності, другу кирилицею для листування з українцями на інших теренах і з Головним проводом ЗЧ ОУН. Це прохання було задоволене частково. Машинку з латинською розкладкою філія ЗЧ ОУН орендувала за 10 доларів на місяць, аби мати можливість писати статті та перекладати на іспанську мову свої радіопередачі¹⁹. Кириличну вони отримали від Проводу ЗЧ ОУН приблизно у 1953 р., однак листа-підтвердження цієї події ми не маємо. За 1951 р. більшість листів написані від руки або латинкою. У звіті за 1951 р. вказано, що кириличну друкарську машинку Філія позичала у першого керівника Української Студентської Громади, але він виїхав з Іспанії тому ж року і машинку забрав з собою²⁰. У першій половині 1952р. кирилична машинка з'явилася у керівника україномовних програм на радіо, а тому кількість листів українською зростає. Але той пробув на цій посаді близько пів року і через конфлікт із вищим керівництвом покинув Іспанію, знову залишивши філію ЗЧ ОУН без можливості друкувати кирилицею. Все ж у 1953 р. основну масу текстів надруковано кирилицею, що й наводить на думку, що друкарську машинку в цей час надав Головний Провід ЗЧ ОУН. Загалом, у 1951–1952 рр. з Іспанії надіслано 9 листів латинкою, а ще 11 – написаних від руки.

Крім машинопису, Філія також потребувала фінансової допомоги. Про її кількість детальніше йтиметься у II розділі, тут лише зазначу, що українці в

¹⁷ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09544

¹⁸ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 08362

¹⁹ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09172

²⁰ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09543

Іспанії часто не надсилали інформації стосовно своїх витрат, а тому левову частку листування присвячено постійним нагадуванням про це. У крайньому випадку, Головний Провід ЗЧ ОУН погрожував скоротити кошти на підтримку або взагалі припинити фінансування Філії ЗЧ ОУН в Іспанії²¹. Хоча в листі від 25.10.1954 р., Секретаріат ЗЧ ОУН просив керівника Філії не переживати і сміливо витратити кошти, а квитанції – це лише формальність для статистики²². Загалом, тема фінансів добре відображає той факт, що Філія ЗЧ ОУН в Іспанії не могла функціонувати на своїх теренах без додаткової підтримки. Аналіз архівних матеріалів доводить, що в перші роки існування члени ЗЧ ОУН в Іспанії намагалися вести діяльність за власний кошт. Йдеться про студентські стипендії і підробітки, які детальніше будуть описані у І розділі. Однак доволі швидко вони зрозуміли, що особливих успіхів вони не досягнуть, адже заангажованої організації з чіткою вертикальною структурою. На першому з'їзді ЗЧ ОУН поєднувати навчання, підробіток і діяльність в організації було фізично неможливо.

Інструкції з діяльності – невід'ємна частина будь-якої ідеологічно у 1947 р. в організаційно-політичних настановах було зроблено акцент на становленні чіткої внутрішньої системи й укріпленню дисципліни серед її членів²³. Бути частиною ЗЧ ОУН, вочевидь, передбачає сповідування вищеописаних цінностей. Особливо якщо йдеться про людей, що залишилися в ЗЧ ОУН навіть після розколу Організації у 1954 р.²⁴. З цієї перспективи логічним є той факт, що погодження наступних кроків для Філії ЗЧ ОУН в Іспанії було фундаментальною частиною листування. Потреба в детальних інструкціях чи порадах проглядається у документах кожного року. Тематика найрізноманітніша. Приїхала нова людина на терен Іспанії. – Що робити? Пропонують співпрацю з «Голосом Америки». – Чи слід погоджуватися?

²¹ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1954 вихідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07116

²² Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1954 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк.04006

²³ Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів (ОУН) : аналіт. Огляд. НАН України, Ін-т історії України. – Київ: [б.в.], 2003. С. 48

²⁴ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1954 вихідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07110

Нашого члена обмежили в діяльності. – Як пропонуєте реагувати? Узгодження з вищим керівництвом було для них необхідною практикою. Наприклад, у 1954 р. Філія ЗЧ ОУН написала лист «До Двійки», тобто лідерів групи, що відкололася від ЗЧ ОУН, де критикувала їхнє рішення і висловлювала повну лояльність до Степана Бандери. Копію листа вони надіслали до Секретаріату ЗЧ ОУН з коментарем, де просили вибачення за неузгоджену акцію та висловили готовність понести за це покарання, якщо їхня діяльність не буде схвалена С. Бандерою²⁵. З одного боку, така організаційна політика збільшувала шанси прийняти правильне рішення і вирішити проблему, без зайвої шкоди для ЗЧ ОУН. З іншого – для листування Філії в Іспанії з Головним Проводом ЗЧ ОУН притаманна затримка в комунікації. Особливо це помітно в перші роки діяльності Філії. Інструкції від Кооперативи часто «розминалися»²⁶ з повідомленнями про зміни на терені, попередні поради більше не були актуальними. Ще гірше відбувалося тоді, коли від Головного Проводу приїздив представник, а Тереновий Провід ЗЧ ОУН в Іспанії не знав про це і просив інструкцій у цій справі. Про це згадується, наприклад, в листах від 01.04.1955 і 01.05.1955 рр. Ярослав Стецько виїхав з візитом до Іспанії, а Тереновий Провід не був повідомлений і дивувався такому рішення, не знаючи, планами чого чекати від цього візиту²⁷. Лише згодом стало відомо, що лист Я. Стецька з поясненнями прибув із запізненням. У подібних ситуаціях у Теренового Проводу ЗЧ ОУН в Іспанії було два варіанти: очікувати й потенційно втратити вдалий момент або ж імпровізувати, із але з небезпекою потенційно накликати на себе немилість зі сторони Головного Проводу ЗЧ ОУН. Аналізуючи описані проблеми, можемо твердити, що потреби в постійних інструкціях в купі з комунікаційними проблемами створювали незручності, які траплялися постійно.

²⁵ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1954 вихідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07110

²⁶ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07044

²⁷ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 08313

Опис стану справ – найчисельніша тематика в матеріалах ЗЧ ОУН. Як уже згадувалося, спочатку члени Філії інформували про будь-які зміни на своєму терені окремими листами і рідше оформлювали всі дані в один загальний звіт, однак з часом, тенденція змінилася на користь ґрунтовних річних або піврічних рапортів. Водночас, Головний Провід ЗЧ ОУН продовжував інформувати Філії щодо основних подій, пов'язаних з діяльністю організації. Завдяки цьому члени ЗЧ ОУН в Іспанії дізнаватися про найважливіші заходи і, за можливості, брали в них участь, а Філія інтегрувалася в ширший контекст націоналістичного руху на еміграції. Крім того, цей тип кореспонденції допомагає розібратися зі ще однією специфікою діяльності ЗЧ ОУН. Організація існувала як напівтаємна, тобто її члени ніколи не афішували організаційну приналежність. Про ЗЧ ОУН в Іспанії, очевидно, знали окремі державні чиновники. У одного з теренових провідників навіть було офіційне посвідчення «уповноважений представник ЗЧ ОУН» іспанською мовою²⁸, а члени Філії залучалися до налагодження зв'язку між іспанськими чиновниками і керівниками ЗЧ ОУН. крім них, більше ніхто не міг знати про вплив і діяльність ЗЧ ОУН в Іспанії, навіть ті, кого самі члени Філії називали «прихильниками». Відповідно, витік будь-якої інформації сприймався як певна криза і вимагав подальшої реакції. Наприклад, у листі від 19.04.1953 р. вказується: «Конференція перестала бути тайною на нашому терені, бо Листок тільки й балакає цілими днями за неї. Звідкіля він одержав відомості про неї мені не відомо»²⁹. Йдеться про IV Конференцію ЗЧ ОУН в Лондоні, про яку довідався український студент в Іспанії Андрій Листок, що не належав до Філії ЗЧ ОУН. Тереновий Провід просив вибаченні в Головного і поради як далі діяти. У відповідь вони не отримали жодної догани, лише побажання не допускати таких ситуацій у майбутньому³⁰. Очевидно секретність ЗЧ ОУН була причиною браку свідчень в джерелах, що не до

²⁸ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 06648

²⁹ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09167

³⁰ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вихідні матеріали до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07530

представляли націоналістичного руху, а описи успіхів Філії ЗЧ ОУН в окремих випадках видаються перебільшеними. Наприклад, у звіті про діяльність Філії ЗЧ ОУН в Іспанії за 1958 р. зазначається, що керівники студентської організації ТУСК «Обнова» на іспанському терені перебувають під їхніх впливом³¹. Подібна оптика зберігатиметься й стосовно інших ділянок праці, що було враховано у майбутньому аналізі.

Підсумовуючи, слід зауважити, що основні теми в архівних матеріалах ЗЧ ОУН в Іспанії дозволяють виокремити три важливі специфіки її діяльності: брак фінансів, проблеми в комунікації та секретність. Без розуміння цих особливостей неможливо проаналізувати український націоналістичний рух в Іспанії.

1.2. Спогади емігрантів

Декілька слів про історію написання книги «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії» (далі «Нарис»). Розпочав її Микола Волинський (1924–1991) у 1989 р.³². Він, як і решта авторів, що згодом працювали над «Нарисом», належав до української політичної еміграції в Іспанії, однак пізніше переїхав до США і довший час працював на ЦРУ на Кіпрі (1957–1989)³³. Опісля вийшов на пенсію і повернувся до Іспанії, де й взявся за написання. М. Волинський у студентські часи був головою місцевої студентської організації й свою тогочасну документацію активно використовував для «Нарису». Однак через два роки він помер, а його роботу продовжив Володимир Яримович, що в 1991 р. також перебував на пенсії в Іспанії. Ймовірно, ці двоє контактували між собою, тож В. Яримовичу сподобалася ідея подібної книги. Він залучив до роботи ще одного члена представника політичної еміграції – Олександра Білика (1921–

³¹ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1958 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 04454

³² Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 8

³³ Волинський Микола. Н. М. Сидоренко. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2006. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-27595>

2016), і разом з ним продовжив збирати спогади, тексти і статистичні дані. У «Нарисі» особливу подяку висловлюють Теодору Барабашу (1923–2014), Несторові Романикові, Ярославу Трісці, Петру Клюкові й Олександрові Якубовичу за їхній внесок в матеріальну базу книги³⁴. Усі вони якийсь час проживали в Іспанії як політичні емігранти.

Аналіз «Нарису» варто почати з його структури. Книга містить вступне слово, дві частини і анотацію. Вступне слово складається з двох частин: коментар до написання книги від Володимира Яримовича і Олександра Білика, короткий опис розвитку українських студентських громад на території України та в еміграції, поданий письменницею в еміграції Наталією Пазуняк (1922–2017)³⁵. У першій частині описано шлях українців до Іспанії у 1945–1956 рр., у другій – узагальнено історію українсько-іспанських зв'язків «від давнини» до 1996 р., а в анотації – стисло переказано книгу іспанською мовою.

Перші дві частини найважливіші для дослідження, адже в них подано спогади про членів політичної еміграції до Іспанії, а також статистичні розрахунки. Наприклад, автори «Нарису», опираючись на власні спогади, створили свою власну таблицю в якій вказали роки прибуття українських студентів до Іспанії та час їхнього навчання. У книзі також подано здобуті українцями освітні ступені та спеціальності³⁶. Доволі детально описано побут: проживання в гуртожитку, паломництва, прослухані курси, проведення вільного часу. Окрім того, наприкінці другого розділу коротко описано кожного студента і його життя після випуску закінчення навчання .

Ці дані неабияк корисні для аналізу специфіки розвитку і становлення соціальної сфери життя українців в Іспанії. Вочевидь «Нарису» притаманні ті ж риси, що й будь-якому его-джерелу. Обсяг знань про певну особу залежить від її особистого стосунку з авторами. Наприклад, Богдан Марків працював

³⁴ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 9

³⁵ Ішук-Пазуняк Наталія Романівна. П. В. Одарченко, О. В. Леонтович. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2011. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-12939>.

³⁶ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 170

диригентом студентського хору в студентські роки М. Волинського і В. Яримовича і залишався в Іспанії довгий період часу³⁷. Відповідно, у них було вдосталь інформації про його діяльність і життя. Це дозволило авторам «Нарису» зберегти пам'ять про Б. Марківа у своїй праці. Натомість про менш активних студентів свідчень майже не залишилося. Показовими є приклади Ярослава Юркевича і Павла Олійниченка. Обидва в «Нарисі» згадуються двічі: у таблиці про роки прибуття студентів і в загальному описі. У таблиці Я. Юркевич згадується під власним іменем, а в загальному описі йому приділено всього три речення з підписом «Юрій? Юркевич»³⁸. П. Олійниченко в таблиці про роки прибуття студентів фігурує як «Олексій Олійниченко»³⁹, а в загальному описі згадка про нього взагалі відсутня. У його випадку розібратися допомагають документи ЗЧ ОУН. У них Павло Олійниченко числиться як член Філії ЗЧ ОУН в Іспанії⁴⁰. Вочевидь, обидві особи не відклалися у пам'яті авторів «Нарису», а тому й проблеми з ними виникли уже в момент підтвердження імені.

Цей приклад також свідчить про те, що «Нарис» є компілятивною роботою. Кожен автор відповідав за свою частину роботи і не погоджував її змісту з іншими, інакше вищеописані казуси не були б присутніми у книзі. Однак, попри специфіку джерела і нечисельні помарки, «Нарис» є важливим доробком для розуміння побуту української політичної еміграції в Іспанії. Ця книга – єдине комплексною видання про цю групу людей, а її уривки присутні, наприклад, на сайті Посольства України в Королівстві Іспанія⁴¹, не кажучи вже про електронні ресурси сучасної української еміграції в Іспанії⁴².

³⁷ Марків Богдан / І. М. Лисенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-63712>.

³⁸ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 9

³⁹ Там же, С. 48 – 49

⁴⁰ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07051

⁴¹ Українці в Іспанії. Посольство України в Королівстві Іспанія. Режим доступу: <https://spain.mfa.gov.ua/posolstvo/172-ukrajinci-v-ispniji>.

⁴² До витоків перебування українців в Іспанії. Української громада Іспанії за права, честь і гідність українців. Режим доступу: <https://ucranianosmadrid.com/nashi-poperednyky/>.

Варто також звернути увагу на спогади Теодора Барабаша «Записки з дитячих і юних літ» (далі «Записки»). Це самвидав, що складається з 44-ох розділів. Розпочинаючи від 29-го розділу під назвою «Вихід з табору на студії до Іспанії»⁴³, у них розповідається про потрапити дорогу до Іспанії, студентський побут, кар'єру та родину. Загальні свідчення в «Записках» збігаються з даними «Нарису». Наприклад, обидва джерела згадують про діяльність студентської організації ТУСК «Обнова» в Іспанії⁴⁴ та приїзд арх. Кир Івана Бучка⁴⁵ з метою відвідати українських студентів. Відмінність «Записок» полягає лише в акценті на досвіді однієї людини, а не всієї української громади. У зв'язку з цим, свідчення Т. Барабаша не розглядатимуться окремо, а слугуватимуть для підтвердження проаналізованих викладених у «Нарисі» даних.

Схожість у нарративній складовій двох джерел не випадкова. Обидві книги, «Нарис» і «Записки» написані вихідцями з однієї соціальної групи. О. Білик, М. Волинський, В. Яримович і Т. Барабаш походили з західноукраїнських земель у складі Другої Речі Посполитої і в 1943 р. зголосилися на службу в «Добровольчій дивізії СС Галичина». Історія їхнього шляху і причина еміграції до Іспанії детальніше описані в наступному розділі. Тут лише зауважу, що О. Білик і Т. Барабаш прибули з першою групою українських студентів у 1946–1947рр. з табору військовополонених в Ріміні (Італія), а В. Яримович і М. Волинський приїхали на навчання у 1952р. з Великої Британії. Усі вони були студентами Мадридського університету і, за виключенням Т. Барабаша, після навчання виїхали до США.

Наостанок, наголошу на одній відмінності у висвітленні однієї теми у двох джерелах. Йдеться про діяльність українських політичних організацій в Іспанії. Серед чотирьох осіб, лише двоє – О. Білик і Т. Барабаш, – були членами політичних організацій. О. Білик цього не приховував. Декілька розділів у

⁴³ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 156

⁴⁴ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 74

⁴⁵ Там же, С. 90

«Нарисі» присвячені його діяльності як члена ЗЧ ОУН⁴⁶. У книзі, загалом, прослідковується позитивне ставлення до цієї організації, що наштовхує на думку, що у 1996 р. всі причетні до видання «Нарису» не перечили ставленню О. Білика до націоналістичного руху. Відмінне ставлення до ЗЧ ОУН було у Т. Барабаша. Я не знайшов дати видання «Записок», однак останній спогад у них присвячений приїзду в Україну у 1992 р.⁴⁷. Тобто, написані вони приблизно в той самий час, що й «Нарис». Водночас Т. Барабаш жодного разу не згадував про своє членство в ЗЧ ОУН, хоч він був до неї залучений. Підтвердження цього знаходимо в листі від Теренового Проводу ЗЧ ОУН в Іспанії від 16.04.1957 р.⁴⁸. Отже Т. Барабаш або не вважав за потрібне згадувати про діяльність ЗЧ ОУН і своє членство в ній, або ж свідомо уникнув цієї теми з особистих міркувань. У будь-якому випадку, це єдина суттєва відмінність у загальному наративі між «Нарисом» і «Записками».

Підсумовуючи, зазначу, що спогади – унікальне джерело, що дозволяє зрозуміти, як люди переживали досвід політичної еміграції та в яких умовах були змушені будувати своє майбутнє. Однак людська свідомість має здатність видозмінювати спогади минулого, а тому «Нарис» чи «Записки» слід сприймати критично і за можливості шукати підтвердження в інших джерелах.

⁴⁶ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 100

⁴⁷ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 233

⁴⁸ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07051

РОЗДІЛ II. ПРОСОПОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОГО ЕМІГРАНТА

У цьому розділі я опишу мотивацію та загальні тенденції появи й діяльності української політичної еміграції в Іспанії після Другої світової війни; проаналізую їхні стратегії виживання; працевлаштування і сімейне життя; сформулюю основні характеристики від найбільш поширених до поодиноких виключень.

2.1. Цілі та можливості еміграції

Політична еміграція, на відміну від зовнішньої трудової, не може бути чисельною. Щоб емігрувати, людині спочатку потрібно вижити в умовах війни чи репресій, що були характерними для 30-40-х років ХХ ст. Також для еміграції потрібне внутрішнє усвідомлення, що твоя діяльність може розглядатись як ворожа в очах нової влади і що твоє перебування під її владою загрожуватиме тобі суттєвою небезпекою. Зрештою, для еміграції потрібні ресурси, гроші або зв'язки, інакше вона практично неможлива.

У проаналізованих мною джерелах чисельність українських емігрантів до Іспанії варіюється. У документах ЗЧ ОУН – «Звіт за 1955 р.» – вказано, що українська громада в Іспанії налічує 50 чоловік⁴⁹, що враховує також дружин-іспанок і дітей. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії» (далі «Нарис») згадує про близько 90⁵⁰ осіб, однак подана в цій книзі таблиця показує, що одночасно в Українській Студентській Громаді упродовж одного року проживало не більше 33 українців⁵¹. Натомість, студії закінчили 70 чоловік, але поіменно згадуються лише 53. Така різниця в даних змушує засумніватися у наведених підрахунках і провести самостійний аналіз. Повну або хоча б репрезентативну інформацію

⁴⁹ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 08311

⁵⁰ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 48 – 49

⁵¹ Там же, С. 50 – 52

для дослідження вдалось знайти про 70 українців. На цій основі і буде формуватися просопографічний портрет.

Усереднений портрет українського політичного емігранта в Іспанії виводимо з загального аналізу відомих мені біографічних даних більшості: чоловік, уродженець південно-східних воєводств Другої Речі Посполитої (Тарнопольського, Львівського, Станіславівського), прибув до Іспанії в 1946–1947 рр. з табору для військовополонених в Ріміні (Італія), вступив у Мадридський університет, проживав у гуртожитку Святого Якова за адресою: вулиця Доносо–Кортеса, 63, в районі Чамбері (Chamberí), що вважається одним із центральних районів Мадрида, а «по закінченню студій»⁵² емігрував до США⁵³ або Канади; у 1950 р. його вік – близько 27 років⁵⁴.

Ці початкові дані пов'язані з долею дивізії СС «Галичина». Детальніше це описують у свої спогадах Теодор Барабаш і Олександр Білик. Обидва походять зі західноукраїнських земель, як і більшість дивізійників, адже саме на цих теренах і почалось її формування в 1943 р. Служили в дивізії у званнях молодших офіцерів, пройшли шлях від Словаччини до Словенії, а закінчення Другої світової війни зустріли в Австрії⁵⁵. Пізніше перейшли в британську зону окупації, де здалися Союзникам у полон. Після декількох переміщень з одного табору полонених до іншого, опинилися в Ріміні. Результат Нюрнберзького процесу мав вирішити їхнє майбутнє. Т. Барабаш у своїх спогадах описує допити радянською і британською сторонами і який страх вони переживали, знаючи про теоретичну можливість бути інтернованими до СРСР і розстріляними⁵⁶. Така доля спіткала, наприклад, окремий козачий корпус генерала Андрія Шкура. У результаті, члени дивізії СС «Галичина» не були засудженими чи інтернованими, а з допомогою українських організацій

⁵² Див. Дод.3

⁵³ В рамках дослідження еміграцією до США вважається фінальна точка їхнього шляху, якщо наприклад з Іспанії переїхав до Венесуели чи Гондурасу, а через рік чи два – до США.

⁵⁴ Рік вибрано з практичних міркувань для дослідження

⁵⁵ Українська дивізія «Галичина». Історико-публіцистичний збірник. Редактори-упорядники Слабошпицький М., Стеценко. В.. Київ—Торонто. ТОВ «Негоціант—Плюс» Братство колишніх вояків 1-ї УД УНА: Укр. Всесвіт. Координац. Рада. 1994. 164 с.

⁵⁶ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 113-118

на еміграції, Червоного Хреста і особливо очільників УГКЦ у Ватикані отримали змогу навчатись в європейських університетах. Всього з 70 українців, що були в Іспанії, в 1946-47 рр. з табору в Ріміні прибули 25, більше третини від загальної кількості, а пізніше – їхнє число зросло до 36. Таким чином, більша частина всієї еміграції служила в дивізії СС «Галичина».

Для отримання стипендії було дві умови: приналежність до католицької церкви і студентський вік. Стипендії надавалися через організацію «Obra Catolica de Asistencia Universitaria» або, як її називали самі українці, ОКАУ «Обра католика». Засновником цієї організації був голова іспанської філії Міжнародної організації католицьких студентів та інтелектуалів «Пакс Романа» Хоакін Руїс-Хіменес. «Obra Catolica» займалася пошуком стипендій, переїздом студентів на терени Іспанії та пошуком місця проживання для них. Після закінчення студій, студенти також отримували від організації допомогу в працевлаштуванні⁵⁷. О. Білик і Т. Барабаш пояснюють мотивацію цієї організації суто християнськими причинами – допомогою нужденним чи солідарністю з ними. «Obra Catolica» допомагала не лише українцям; стипендії отримували також представники інших національностей, зокрема хорвати, словени, словаки, китайці, угорці, поляки та румуни (близько 15 національностей)⁵⁸. Однак українців серед них було найбільше. Практичне пояснення полягає в потребі залучити максимальну кількість людей до відбудови Іспанії, що досі відновлювалася після Громадянської війни 1936–1939 рр.. Окрім цього, залучення іноземних студентів могло сприяти виходу з міжнародної ізоляції, в якій Іспанія опинилася після Другої світової війни як колишній союзник «країн Осі». В будь-якому випадку, з 70 українців в іспанських університетах – в основному Мадрида і Саламанки – навчалось 57, а 15 з них навіть здобули ступінь доктора.

⁵⁷ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 32 – 37

⁵⁸ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 43 – 45

Попри початковий прихисток в Іспанії, 52 українці згодом змінили країну свого проживання⁵⁹. Більшість виїхала у рік закінчення навчання⁶⁰. Це свідчить про те, що вони розглядали Іспанію як тимчасове місце перебування. Якщо в другій половині 1940-х років навчання в Іспанії гарантувало освіту, безпеку і можливість стати на ноги, то вже в другій половині 1950-х українські політичні емігранти отримали змогу безперешкодно рухатися далі. Варто відзначити, що в ці роки іспанська економіка перебувала в стагнації, її відновлення розпочалося з кінця 1950-х. З іншого боку, США остаточно закріпило за собою статус розвиненої та перспективної країни. Цей образ, вочевидь, приваблював молодих українців в Іспанії. Крім того, документи ЗЧ ОУН в Іспанії підтверджують той факт, що українцям було відомо про добре сформовані українські громади в США та Канаді. Ці знання могли бути ще одним переконливим аргументом для переїзду «за океан», адже у них були гарантії знайти там «своїх», які допоможуть інтегруватися в американський побут. Т. Барабаш у своїх спогадах зазначає, що вже в Іспанії він налагодив контакти зі своїми родичами в Канаді й ті допомагали йому грошми чи продуктами⁶¹. З цього виникає припущення, що інші українці в Іспанії також мали схожі зв'язки. Таким чином можна пояснити той факт, що 39 українців емігрували з Іспанії саме до США, а 11 – до сусідньої Канади.

Яскравий приклад такої траєкторії – біографії Олександра Білика, Романа Ваврива і Романа Бучка. О. Білик народився в Станіславівському воєводстві, Р. Ваврів – у Львівському, а Р. Бучок – у Тарнопольському. Всі троє стали «дивізійниками» в трохи більше як 20 років. Р. Ваврів і Р. Бучок прибули до Іспанії в грудні 1946 р. разом із першою групою українських студентів, а О. Білик – з другою, в 1947 р. Відівчившись у Мадридському університеті, Р. Ваврів і Р. Бучок виїхали в 1952 р., а О. Білик – у 1953р.. Р. Ваврів спершу переїхав до Пуерто-Ріко, де працював електриком, а через

⁵⁹ Див. Дод. 3

⁶⁰ Див. Дод. 1

⁶¹ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 119

кілька років працевлаштувався у Флориді⁶². О. Білик відразу опинився у Філадельфії, а Р Бучок – у Вінніпезі (Канада), де заснував власну медичну клініку.

У просопографічному портреті української громади привертають увагу також менші групи реемігрантів. Перша з них бельгійська: Андрій Кішка, Богдан Пласкач, Андрій Листок та Василь Томашевський. Кішка приїжджав до Іспанії кілька разів. Уперше ненадовго в 1946 р., , щоб домовитися про стипендії для українців від «Obra Católica». Пізніше повернувся до Бельгії і займався у Лювені розвитком студентської громади⁶³. У документах ЗЧ ОУН його згадують вкрай негативно, ймовірно тому, що раніше він співпрацював з ними, але змінив свої політичні погляди: «Андрій Кішка поробив справ у Бельгії, які ми всі добре пам'ятаємо»⁶⁴. Зрештою, у 1951 р. він став представником уряду УНР в екзилі (далі Уряд УНР) в Іспанії й залишався на цій посаді до 1964 р., коли виїхав до Канади.

Богдан Пласкач, Андрій Листок і Василь Томашевський були першими українцями-студентами не «дивізійниками», що прибули у 1947 р. Разом з ними загальна кількість українців в Іспанії в 1946–1947 рр. становила 29 чоловік. Інформація стосовно Б. Пласкача дещо різниться. Т. Барабаш пише, що той приїхав у 1946 р. з «Голяндії»⁶⁵, вивчав мову і літературу, а у вільний час допомагав з вивченням мов іншим українцям і невідомо чи виїхав з Іспанії. О. Білик подає дещо іншу інформацію: Б. Пласкач прибув з Бельгії у 1947 р., вивчав філософію і літературу гуманітарні науки, емігрував до Канади у 1951 р. З огляду на те, що спогади О. Білика у «Нарисі» опубліковано раніше і сам Т. Барабаш часто посилається на них у власних спогадах⁶⁶, це джерело видається достовірнішим.

⁶² Шмаков В. Батьків замордували поляки, емігрував у Пуерто-Ріко - виявили архів загадкового вояка дивізії "Галичина". Gazeta.ua. Режим доступу: <https://gazeta.ua/articles/history/batkiv-zamorduvali-polyaki-emigravav-u-puertoriko-viyavili-arhiv-zagadkovogo-voyaka-diviziyi-galichina/1064334>.

⁶³ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 26

⁶⁴ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк.09050

⁶⁵ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 197

⁶⁶ Там же, С. 170

Ідентичний до Б. Пласкача шлях пройшов і Андрій Листок, а ось Василь Томашевський пережив дещо інший досвід. Він походив із села Чайківка нині в Житомирській області, був мобілізований до Червоної Армії, потрапив у німецький полон і на час закінчення війни перебував в репатріаційному таборі⁶⁷. Звідти перебрався до Бельгії, де вступив на навчання до Королівської академії мистецтв у Брюсселі. Після завершення студій їде переїхав до Іспанії для навчання в Королівській академії вишуканих мистецтв Святого Фернандо (Real Academia de Bellas Artes de San Fernando). Закінчив навчання в 1951 р. і емігрував до Канади. На жаль, джерела не вказують, чи оплачував він навчання з власної кишені, а чи отримав стипендію від «Obra Católica» за посередництвом Андрія Кішки.

Друга група – українська еміграція першої половини 1950-х років, особливо 1951–1952 рр. У цей час українська громада поповнилася на 16 чоловік, що приїхали головно з Великої Британії та Федеративної Республіки Німеччина⁶⁸. Звісно, їх було менше, ніж у 1946–1947 рр., але це був новий етап розвитку української громади. За чотири роки вдалося налагодити зв'язки з Центральним Еміграційним Союзом Українського Студентства (ЦЕСУС) і Комітетом Допомоги Українським Студентам (КоДУС), що працювали у Мюнхені. Громаду відвідали такі діячі Української Греко-Католицької Церкви (далі УГКЦ), як Іван Бучко, Мирослав Марусин, Максим Германюк та Микола Когут⁶⁹. З 1950 р. почала діяти ланка ЗЧ ОУН – «Тереновий Провід Філії Кооперативи ЗЧ ОУН в Іспанії», а з 1951 р. свою діяльність активно розгорнув Уряд УНР, репрезентована вищезгаданим А. Кішкою. Іспанія перетворилася з місця переховування «дивізійників» на частину більшого українського еміграційного простору і привернула увагу основних еміграційних

⁶⁷ Молодики В. Митець зі світовим ім'ям. Зоря Полісся. Режим доступу:

<https://radomyshl.blogspot.com/2002/05/blog-post.html>.

⁶⁸ Див. Дод. 2

⁶⁹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С 71 – 72

організацій. Розгорнулася конкуренція за вплив на тамтешніх українців і офіційний уряд.

Через ЦЕСУС, яким керував Іван Мірчук, до Іспанії в 1951–1952 рр. приїхало семеро українців-студентів з ФРН. За дорученням Кооперативи ЗЧ ОУН, у 1951 р. з Великої Британії приїхали Ярослав Тріска, Мирослав Гуль і Степан Музичка для проходження офіцерського вишколу в військовій академії⁷⁰. Підтвердження цьому знаходимо «Нарисі»⁷¹. У 1952 р. звідти ж на навчання до Іспанії також приїхали Микола Волинський і Володимир Яримович, співторці вищезгаданої книги. Усі п'ятеро були «дивізійниками», яких після розформування табору полонених у Ріміні в 1947 р перевезли до Британії. Прихильники ОУН(р) та ЗЧ ОУН Дмитро Штикало з Франції та Леонід Полтава з ФРН також прибули, відповідно, у 1951 і 1952 рр., аби працювати на створеному в Іспанії україномовному радіо. Натомість Богдан Цимбалістий, доктор філософії, що захистив свій ступінь на конференції «Рах Романа», перебрався до Іспанії з Франції у 1951 р. на запрошення А. Кішки, щоб працювати на тому ж радіо.

Третя група українські студенти зі США, що приїжджали до Іспанії з кінця 1950-х і до середини 1960-х років. Ця хвиля свідчить про довготривалі зв'язки з українськими американськими організаціями, на кшталт Українського конгресового комітету Америки (УККА), що згадуються в «Нарисі»⁷². Найімовірніше, вони сприяли молодим українцям отримати вищу освіту в Іспанії. Окрім цього, їхня міграція свідчить про початок умовного третього періоду в історії української громади в Іспанії. Опрацьовані мною джерела не дозволяють стверджувати, що останні особи були представниками політичної еміграції. В основному, вони мали на меті здобути медичну освіту або медичну практику і після завершення навчання повернутися до США. Це

⁷⁰ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07432

⁷¹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 165

⁷² Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 47 – 56

близько двадцяти студентів; позаяк не всі імена нам відомі, для обрахунків взято тільки вісім представників. Побіжні згадки про них у спогадах і жодних згадок в документах ЗЧ ОУН, свідчать про те, що ці студенти не були залученими до діяльності студентської громади чи українських організацій. Як правило, вони навчалися не в Мадриді, а в Саламанці і були своєрідним феноменом у загальній статистиці, який також вартує згадки.

Останню групу українських студентів складають ті, хто вирішив залишитися в Іспанії на постійне проживання. З 70 осіб достеменно відомо лише про 16 таких випадків⁷³. Зазвичай, причиною такого рішення був шлюб з іспанкою, отримання гідного місця праці або інвестування значних зусиль для розвитку української громади. Їхні біографії я детальніше опишу в наступній частині роботи.

Наостанок, наведу декілька нетипових, але цікавими прикладів українських мігрантів до Іспанії, що виразно контрастують з наведеними вище досвідами. Це випадки таких мігрантів, як Ежен Деслав, Вольфран Бурггардт і Андрій Куцан. Ежен Деслав (справжнє ім'я – Євген Слабченко)⁷⁴ народився в селі Таганча нині Черкаської області та з 1918 р. працював у дипломатичній місії УНР. Згодом оселився у Франції, де навчався на кінооператора, пройшов чималий кар'єрний шлях в області кіно, був офіційним представником Всеукраїнського фотокіноуправління в Європі й засновником клубу «Друзі українського кіно» в Парижі. У 1943 р. переїхав до Іспанії, де працював режисером, до 1957 р. зняв низку кінофільмів у співпраці з Мадридською та Ліссабонською кіностудіями, після чого перебрався до Швейцарії. Хоча з відомої нам інформації Ежен не був залучений до студентських чи політичних організацій в Іспанії, однак причини його переїзду до Іспанії однозначно слід розглядати як політичну.

⁷³ Див. Дод. 5

⁷⁴ Деслав Ежен. Л. В. Череватенко. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. НАН України, НТШ. Київ. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2007. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-26304>

Вольфран Бурггардт народився у 1935 р. в місті Мюнстер у Німеччині⁷⁵. До Іспанії прибув з Канади в 1954 р. Навчався на факультеті філософії та літературі гуманітарних наук, у 1956 р. повернувся до Канади. В. Бурггардт – син відомого українського поета і публіциста Освальда Бурггардта, відомого як Юрій Клен. Він перекла на українську мову окремі твори Ф. Гарсії Лорки й Х. Ортега-і-Гассета.

Андрій Куцан народився в селі Микулинці нині Тернопільської області. У віці 11 років, у 1944 р., з батьками мусив покинути рідний край, тікаючи від Червоної Армії. Шкільну освіту закінчив в ФРН, де познайомився з ОУН і став її прихильником. З 1957 р. він навчався в Іспанії на економічній спеціальності⁷⁶, однак, через проблемами зі стипендією, не закінчив студій. У 1960 р. переїхав до Рима, де вивчав богослов'я. А. Куцан перебував в Іспанії короткий час. Його поштівки і декілька листів що збереглися в архіві ЗЧ ОУН, адресовані Ярославу Стецькові (1912-1986)⁷⁷ та Степану Бандері (1909-1959)⁷⁸, свідчити про тісний зв'язок з організацією, хоча до діяльності на терені Іспанії він залучений не був. З його біографії, окрім нетипового року приїзду, варто відзначити ще один факт: А. Куцан у 1970 р. одружився зі старшою донькою Степана Бандери – Наталею Бандерою і в шлюбі з нею мав двох дітей.

Отже, у цьому параграфі окресленого початковий портрет українця-емігранта в Іспанії, виділено основні спільності та відмінності між членами еміграції та наголошено на зовсім нетипових постатях.

⁷⁵ Бурггардт Вольфрам. Т. Г. Гунчак. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2004. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-38024>

⁷⁶ Крик Р. З Микулинців до Мюнхену. Прожите скитання. Fundacja "Losy Niezapomniane". Режим доступу: http://los.org.pl/index.php?glowna=publicystykaszczegoly&idealny=96#wersja_ukr (дата звернення: 11.04.2019)

⁷⁷ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1960 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 06217

⁷⁸ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1960 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 06218

2.2. Працевлаштування

Перед тим як розпочати аналіз працевлаштування українців потрібно згадати, що більшість із них навчалася та проживала в Мадриді. З помаркою на використання сучасних карт, українські студенти могли майже за 30 хв. дійти до головного корпусу свого університету чи Королівського театру (Teatro Real) і майже 40 хв. – до головної площі міста Plaza Mayor. Варто детальніше зупинитися на студентському побуті, щоб краще зрозуміти контекст перших років знайомства українців з Іспанією. Передусім, гуртожиток святого Якова, як і будь-який інший, закривався на період літніх канікул. На цей час українські студенти мусли виселитися і знайти інше місце проживання. Як зазначається у «Нарисі», українці або самі шукали іспанські родини, що давали прихисток, або ж зверталися за допомогою до «Obra Católica»⁷⁹. Більшість студентів виїжджали на околиці Мадрида і там підробляли. Однак були й такі, що їхали в інші провінції – Арагон чи Галісія. Т. Барабаш згадує про поїздку до Сантьяго-де-Компостеля⁸⁰, а О. Білик – до Толедо⁸¹. Такий спосіб життя дозволяв студентам більше дізнатися про побут іспанців.

«Obra Católica» також надавала щомісячну стипендію для усіх іноземних студентів в розмірі 150 песо. Як зазначає О. Білик, цих грошей було достатньо, щоб закрити базові потреби, але не більше, що мотивувало до пошуку додаткового заробітку. Під час навчання всі, хто проживав в гуртожитку, отримували харчування тричі на день і додаткові харчі в день релігійних або іспанських національних свят. Крім основного навчання, пожильці гуртожитку відвідували обов'язкові формаційні курси. Наприклад, в 1954–1955 рр. лекції читалися на такі теми: «Іспанська література часу «Золотої доби»», «Теологія та історія», «П'ять типів людини», «Проблеми модерної держави в доктрині Пія XII», «Християнська мораль у конфронтації з

⁷⁹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 32 – 37

⁸⁰ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 176-180

⁸¹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 97

великими проблемами сучасного світу», «Рівновага європейська і рівновага світова»⁸². Українці в Іспанії мали змогу читати закордонну українську пресу, з якої дізнавалися про новини в світі. О. Білик згадує газети «Християнський Голос» з Мюнхена, «Шлях» з Філадельфії та «Світло» з Торонто⁸³. Наостанок, в контексті колективного досвіду, варто згадати і про спільні прощі до святих місць: як в Іспанії (у 1954 р. студенти з цією метою відвідали Барселону), так і поза її межами (у 1950 р. мандрували до Рима)⁸⁴.

Цей невеликий уривок колективної біографії свідчить про те, що українці не існували у вакуумі, а навпаки всіляко комунікували як з іспанцями, так і з представниками інших народів. Їх фізичний та інтелектуальний простір не обмежувався гуртожитком чи містом Мадрид, а сягав усіх куточків Іспанії та за її межі. Йдеться про загально-католицький і діаспорний контекст проживання. Беручи до уваги, що більшість з них були колишніми вихідцями із західноукраїнських сіл, а тепер опинилися на іншому кінці Європи, подібний досвід видається доволі корисним для адаптації.

Від досвіду студентського слід перейти до більш зрілого. Загалом, ця інформація, що стосується працевлаштування та одруження, припадає на 1950–1960-і роки. Наступні зміни місць праці чи соціального стану в цьому дослідженні не враховані. Була також група осіб, про місце праці яких мені не вдалося дізнатися. Це 21 студент, що виїхав з Іспанії відразу після закінченню навчання. Основна причина нестачі фактів про їхній підробіток – короткий термін перебування в Іспанії. Усі вони, хоч і приїздили в різний час, мали на меті закінчити навчання в університеті та виїхати в іншу країну. Найяскравіший приклад – студенти-медики, що в другій половині 1950-х років навчалися в Саламанці й одразу поверталися до США. Ще в другій половині 1940-х років окремих українці з табору в «Ріміні» – Юрій Акулов, Володимир Блавацький, Антін Винницький, Анатолій Скоробагатий і Ярослав Петрущак

⁸² Там же, С. 78

⁸³ Там же, С. 80

⁸⁴ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання] С. 184 – 188

– також перебралися до США через Іспанію. Окремо згадаємо тих українців, що після завершення навчання в Іспанії вступали в університети інших країн. Так, наприклад, Вольфран Бурггардт продовжив навчання в Канаді, Андрій Куцан – в Італії, Василь Томашевський – у Бельгії, а Олег Островський – у Великій Британії. Однак ми не можемо стверджувати, що жоден із них ніколи не працював Іспанії; вони, радше одразу для себе вирішили, що надовго в Іспанії не залишаться, а тому свідчень про їхню постійну роботу в Іспанії не збереглося.

Щодо працевлаштування чи підробітку українців, я виділив дві основні групи: відомо про місце роботи і невідомо. До першої групи належать 30 чоловік, з яких половина залишилася на постійне проживання, а друга – з часом виїхала⁸⁵. Найпопулярнішою професією була робота на технічних підприємствах на посаді інженера-спеціаліста. Ці люди втілювали мрію будь-якого студента – працювати за спеціальністю. Наприклад, Т. Барабаш навчався на інженера-гірника і пізніше працював в гірничодобувній промисловості. Таку ж тенденцію спостерігаємо, наприклад, у виборі О. Білика, що працював технологом-агрономом, Степан Гладун – в деревообробній промисловості, Всеволод Варжанський – в атомній інженерії. Виділяються також постаті Михайла Гички і Нестора Романика. Перший отримав роботу в аграрній сфері як дослідник, а не інженер. Він працював у Сарагосі на експериментальній станції Aula Dei Experimental Station, де ставив досліди на іспанських агро-культурах⁸⁶. Н. Романик здобув освіту інженера лісництва і невелику посаду в іспанському Міністерстві лісництва і сільського господарства⁸⁷, відповідав за санітарний стан лісів і контролював поширення рослинних паразитів. Усі вони прибули в Іспанію в 1946–1947 рр. з табору в Ріміні та належали до першої хвилі українських студентів. Дещо відрізняється випадок Романа Левковича. Він прибув у 1952 р. з Великої Британії та вивчав

⁸⁵ Див. Дод. 4

⁸⁶ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07051

⁸⁷ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07051

медицину. По закінченню навчання перебрався до Барселони, де працював довгий час як фармацевт і а згодом технічний спеціаліст фармацевтичного заводу. Загалом десятеро українців працювали в технічно-промисловому напрямі. До них зараховуємо також тих, хто працював у статусі запрошеного спеціаліста з інших держав. Зокрема Олександр Архимович⁸⁸, що прибув з Австрії і працював на іспанське аграрне підприємство, і Богдан Трешевський, запрошений зі США на роботу геологом. Обидва по закінченню контрактів переїхали до Америки.

Другою за популярністю була робота на радіо. Йдеться про україномовну хвилю на радіо «Nacional» та студентське радіо від Іспанського університетського синдикату (Sindicato Espanol Universitario, SEU). Дев'ять чоловік – майже третина з усіх працевлаштованих українців, пропрацювали на радіо⁸⁹. Пов'язано це не з якістю чи перспективою роботи, а з її нестабільністю. Радіо було головним полем битви між представниками ЗЧ ОУН, якими в Іспанії керував Володимир Пастушок, і Уряду УНР на чолі з Андрієм Кішкою. Працівниками радіо були молодими студентами, що таким чином підробляли, або ж запрошеними українцями з інших країн Європи. Склад працівників постійно змінювався. Якщо ЗЧ ОУН брала контроль над радіо, то й на роботу брала своїх прихильників, коли ж ініціативу перехоплювали представники Уряду УНР, то звільняли «нелояльних» працівників і запрошувала «своїх» людей. Крім того, обидві радіохвилі весь час переживали фінансові труднощі. З «Нарису» і звіту за 1 квартал 1952 р ЗЧ ОУН⁹⁰ дізнаємося, що Радіо «Nacional» загалом фінансувалося урядом Іспанії, однак мінімальним коштом, тому працівникам доводилося постійно шукати додаткові гроші. Радіо SEU взагалі не мало власного фінансування і працювало за донації української громади в Іспанії або ж за кошти, передані

⁸⁸ Архимович Олександр Зиновійович. М. Г. Железняк. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. НАН України, НТШ. .К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2001. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-44793>

⁸⁹ Див. Дод 10

⁹⁰ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф.: Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09160

молодіжними організаціями з-за кордону. Така фінансова невизначеність, ймовірно, не була доброю мотивацією для працевлаштування. Виключенням був хіба-що Володимир Борачок. Він прибув до Іспанії в 1951 р. з ФРН як студент, вивчав філософію і літературу гуманітарні науки, після здобуття освіти, як ідеться в «Нарисі», працював на радіо в 1960-х роках, але не іспанському, а на американськійому в Барселоні.

Удвічі меншим за чисельністю – четверо чоловік – був вибір роботи на себе. Ростислав Левицький прибув до Іспанії у 1946 р. з табору в Ріміні, вивчав медицину, а згодом працював приватним лікарем у Мадриді та, як зазначається у «Нарисі», «здобув добірну клієнтелю»⁹¹. Разом з Р. Левицьким на медицині навчався Юрій Дроздовський, також колишній дивізійник. Він відкрив власну аптеку в Хаені, що на Півдні Іспанії.

Особливої уваги у цьому контексті заслуговує постать Дмитра Маслія. З «Нарису» знаємо, що він прибув з Ріміні в 1946 р. і навчався на інженера гірництва. На відміну від своїх товаришів, Д. Маслій відкрив орієнтовно у 1954 р. імпорто-експортну фірму, але «по році чи двох» мусив закрити бізнес і покинути Іспанію через конфлікт із владою⁹². Детальніший контекст віднаходимо в архіві ЗЧ ОУН. Зокрема в листі до Кооперативи ЗЧ ОУН від 02.09.1959 р. до Іспанії та відповіді В. Пастушука на цей лист від 02.18.1959 р., в яких говориться, що Д. Маслія знають ще зі «служби в укр дивізії «Галичина», виходить, що він є одним з керівників, а той співвласником якоїсь торговельної фірми в Еспанії, яка займається продажем машин»⁹³. Також Д. Маслій начебто має зв'язки з польським консульством в Парижі та й сам їздив до Польщі щонайменше тричі. У Головного Проводу ЗЧ ОУН він просив фінансової підтримки, щоб поїхати на «інтернаціональну виставку» і там презентувати свою фірму, однак Кооператива ЗЧ ОУН до нього особливої

⁹¹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 168

⁹² Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 168

⁹³ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1959 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 05873

довіри не має і просить більше інформації. В. Пастущук у листі-відповіді зазначив, що коли йдеться про Д. Маслія, то «не хотілось би йому робити кривди і можливо зробити якоїсь помилки, однак не можу не сказати, що він великий хвалько і у нас його оповідань про мільйони ніхто поважно не трактує»⁹⁴ і що «самі поляки, що живуть у Мадриді, не дуже добре дивляться на той гешефт». Підсумовує В. Пастущук лист словами про те, що Д. Маслію він ніколи не довіряв, бо той завжди щось недоговорював, а тому хіба рекомендує комусь з Проводу особисто поспілкуватися з ним і зробити свої висновки. Загалом, видається, що Д. Маслій дійсно займався не зовсім зрозумілими бізнес схемами або ж міг бути залученим у шпигунські ігри, тому в очах української громади він виглядав радше як брехун. Можливо, він справді мусив покинути Іспанію через проблеми з законом, однак зберіг зв'язки з українськими націоналістичними середовищами і ще до 1959 р. намагався отримати від них гроші.

Останнім відомим мені підприємцем був Ярослав Тріска. Після невдалої спроби стати офіцером і закінчення навчання на економіста, він довгий підробляв викладанням англійської мови українським та іспанським студентам, про що йдеться у звіті ЗЧ ОУН за 1955 р. Однак дещо пізніше, створив власне виробництво пластикових товарів і, якщо вірити розміщеним у «Нарисі» спогадам, досягнув чималого успіху⁹⁵.

Підробляли викладанням англійської мови також Степан Музичка і Мирослав Гуль. Обидва приїхали в Іспанію з Великої Британії, де змогли хоча б поверхнево вивчити мову. Однак Я. Тріска і С. Музичка викладали мову радше на аматорському рівні, а ось М. Гуль в майбутньому працюватиме у мовній школі при Мадридському Інституті⁹⁶.

Наостанок згадаю про тих українців, які працювали у сфері культури. Про постать Євгена Деслава я вже згадував раніше, але не менш цікавими

⁹⁴ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1959 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 05709

⁹⁵ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 171

⁹⁶ Там же, С. 165

постаті були Богдан Марків і Любомир Горницький. Перший приїхав до Іспанії у 1952 р. з ФРН для навчання гри на скрипці⁹⁷. У студентські роки він був скрипалем, згодом диригентом оркестру українських студентів. Одночасно підробляв концертною діяльністю як скрипаль-солісти або ж як диригент у ФРН. У 1955–1960 рр. працював викладачем Мадридської консерваторії, а в 1961 р. переїхав до США. Кар'єрний шлях Л. Горницького схожий. Він прибув з ФРН у 1953 р., навчався в Мадриді на музичних студіях, грав на піаніно, у тому числі як соліст. До 1964 р. проживав у Мадриді, хоч часто їздив з концертами як по Іспанії, так і за кордон, наприклад у Париж чи Нью-Йорк⁹⁸. Зрештою, як і багато інших українців, у 1965 р. перебрався до США.

Складніша ситуація з тими українцями, чиє місце праці невідоме. Складність дослідження полягає у тому, що у випадку вивчених мною 19 українців, які по закінченню навчання ще проживали в Іспанії від двох до восьми років, я не знайшов жодного свідчення про їхню роботу. Наприклад, Романко Степан⁹⁹ прибув до Іспанії з Британії в 1952 р. і навчався на фармацевта, виїхав до США у 1961 р.; малоімовірно, що він навчався 9 років поспіль, однак про його підробіток чи місце тимчасового проживання інформації не знайдено. Ще більше дивує брак інформації про Ярослава Рудавського¹⁰⁰. Він прибув у 1946 р. з Ріміні, вивчав медицину, а виїхав з Іспанії лише у 1959 р. опісля тринадцяти років життя у піренейській країні. В архівах ЗЧ ОУН згадуються Теодор Венгер і Павло Олійниченко. У листі до Кооперативи ЗЧ ОУН від 10.08.1954 р. вперше повідомляється про приїзд Т. Венгера з Австрії¹⁰¹; ці дані сходяться із поданими в «Нарисі». Він навчався

⁹⁷ Марків Богдан. І. М. Лисенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2018. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-63712>.

⁹⁸ Горницький Любомир. І. М. Лисенко. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2006. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-31336>

⁹⁹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 170

¹⁰⁰ Там же, С. 171

¹⁰¹ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1954 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07110

на факультеті філософії та гуманітарних наук і в звіті Філії ЗЧ ОУН в Іспанії за 1958 р. в графі «Теперішнє Заняття» записаний як «Хоче виїхати до Канади». Однак в електронному архіві Центру досліджень визвольного руху знаходимо документ Філії ЗЧ ОУН в Америці, де вказується, що «друг Венгер» прибув до Канади лише в 1960 р¹⁰². Чим займався Т. Венгер ці два роки – можна лише здогадуватися. Із Павлом Олійниченком, студентом фізики, трапилася подібна історія. У тому ж звіті за 1958 р. і в тій самій графі, вказано, що він «займається своїми справами»¹⁰³, що залишає широке поле інтерпретацій.

Для цієї групи найімовірнішими є два висновки. Перший – ми не можемо твердити, що ці люди були безробітними. Усі вони мали якийсь короткостроковий або неофіційний підробіток, адже за щось вони мали жити в Іспанії, а тому були вимушені шукати фінанси. Другий – ці 19 чоловіків сумнівалися її щодо країни свого майбутнього проживання. Звісно, хтось із них від початку сподівався підзаробити грошей і покинути Іспанію, особливо якщо йдеться про 2 роки проживання. Однак у випадку того ж Я. Рудавського видається, що людина довгий час намагалася залишитися в Іспанії, але через фінансову кризу в державі не змогла закріпитись на одному місці та прийняла рішення про подальшу еміграцію. На жаль, усі ці особистості не залишили про себе достатньо свідчень, а тому їх справжня мотивація залишається невідомою.

Підсумовуючи цю частину дослідження, зазначу, що більшість українців в Іспанії, – загалом 49 чоловік, – старалися знайти роботу. Їхні кар'єрні шляхи найрізноманітніші: від коротких підробітків до чиновницьких посад у уряді. Це свідчить про неоднорідність української громади: хоч усі вони прибули до Іспанії як студенти-біженці, але згодом їхні кар'єрні шляхи різнилися.

¹⁰² АЦДВР - Ф. 23. - Т. 1.

¹⁰³ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07051

2.3 Сімейний стан

Аналіз тенденцій щодо створення сім'ї сприяє якіснішому усвідомленню соціально-побутового життя українських емігрантів, що проявлявся у виборі дружин і кількості дітей.

Як і раніше, слід почати з постатей, що в цій частині аналізу не можуть бути враховані. Це 17 осіб щодо яких дані відсутні. Причини цього різні. Наприклад, нам взагалі мало відмов про життя Юрія Акулова, Антіна Винницького і Ждана Кордуби. Натомість про Семена Федюка і Богдана Пласкача залишилося більше відомостей; «Нарис» містить докладну інформацію про них, але нічого не згадує про їхні сім'ї. Зрештою, про Теодора Венгера, Андрія Кішку чи Андрія Листка відомо значно більше. Ці особи вже згадувалися раніше, однак у доступних для дослідження джерелах про їхнє одруження чи дітей немає ні слова.

Щодо решти представників української політичної еміграції, то в їхньому сімейному стані можна виокремити три основні групи: одружені в Іспанії, одружені поза Іспанією й неодружені.

Для всіх українців-студентів, що створили сім'ю в Іспанії, характерним було одруження після закінчення навчання. Середній вік шлюбу складав близько 30 років, що було б нетипово пізно, якщо вони б і далі жили в західноукраїнських селах. Очевидне пояснення віднаходимо в досвіді еміграції. Їх шлях до одруження пролягав крізь воєнні роки, військову службу, навчання в університеті. Також потрібно врахувати тривалу інтеграцію в іспанський побут.

Щодо кількості дітей у сім'ї, то 16 одружених мали двох дітей, а ще семеро – трьох¹⁰⁴. Тобто, сім'я в середньостатистичного українського емігранта була типовою для ХХ ст. Добрими прикладами цього слугують Любомир Угрин і Всеволод Варжанський. Обидва прибули до Іспанії з табору полонених в Ріміні в 1946 р. Завершивши навчання на технічних спеціальностях, одружилися на іспанках. Л. Угрин оселився біля міста

¹⁰⁴ Див. Дод. 9

Вальядолід, мав двох доньок, а В. Варжанський залишився в Мадриді, де у нього народилося двоє синів. З загального опису разюче виділяються: Олег Забара – у його сім'ї налічувалось шестеро дітей, Михайло Гичка у якого було семеро дітей і Юрій Дроздовський з феноменальним числом в дев'ять дітей¹⁰⁵.

Найчисельнішу групу одружених українців склали ті, хто пов'язав своє життя з іспанками; таких було 25 осіб. Варіантів для знайомства з жінками з Іспанії було декілька, однак всі вони пов'язані з навчанням. Раніше вже згадувалися літні виїзди в різні куточки Іспанії, де теоретично можна було зустріти потенційну дружину. Так, зокрема, Т. Барабаш познайомився зі своєю дружиною Кармен. Вони одружилися в 1952 р., коли Т. Барабаш закінчив навчання й отримав ступінь доктора¹⁰⁶. Також відомі випадки, коли одружувалися колишні одногрупники по навчанню або ж українець був відомий своєю політично-громадською діяльністю. Наприклад, Василь Коструб'як одружився на іспанці, що вчилася разом із ним на медицині, а Володимир Пастушок ще в студентські часи став офіційним представником ЗЧ ОУН в Іспанії й одружився на сестрі члена старої гвардії Фаланги (*Vieja Guardia de la Falange*)¹⁰⁷.

Одруження на іспанці не завжди означало залишитися жити в Іспанії. Одинадцять осіб після одруження прийняли рішення емігрувати до США або Канаду разом з дружинами¹⁰⁸. Хоча теоретично у цих людей був дах над головою і соціальні зв'язки, ймовірно, рішення про еміграцію обґрунтовувалося фактами, про які йшлося значно раніше: економічна нестабільність в Іспанії й уявлення про краще майбутнє в Америці. Наприклад, Ярослав Петрущак прибув до Іспанії з табору полонених в Ріміні у 1946 р., здобув ступінь доктора медицини, одружився на іспанці-одногрупниці та переїхав з нею до США, де вони обоє працювали лікарями і виховували двох

¹⁰⁵ Див. Дод. 8

¹⁰⁶ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 220 – 225

¹⁰⁷ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 08306

¹⁰⁸ Див. Дод. 5

синів¹⁰⁹. Також не всі українці після навчання залишались жити в Мадриді з сім'єю. З чотирнадцяти осіб більшість згодом переїхали в інші провінції Іспанії. Ймовірно, туди, де проживали родини їхніх дружин або де вдалося отримати роботу. Це Хаен, Валядолід, околиці Сарагоси чи Барселони. Лише шестеро залишилися в столиці: В. Пастущук мав таку змогу завдяки, як видається, добрим контактам із вищим керівництвом держави як уповноважений ЗЧ ОУН; В. Ваянський і Олег Забара обрали шлях академії, здобули ступені доктора і викладали в Мадридському університеті¹¹⁰; Н. Романик працював при іспанському Міністерстві лісництва і сільського господарства, М. Гуль викладав іноземні мови в Мадридському університеті, а Ростислав Левицький працював приватним лікарем.

Деяку меншу групу (22 людини) склали ті, хто одружився перед тим як емігрувати до Іспанії чи після того, як покинув її терени. Усі вони були одружені на українках. Серед одружених до еміграції знаємо всього лише про чотирьох: Олександр Архімович, Дмитро Бучинський, Богдан Цимбалістий й Богдан Трешевський. О. Архімовичу у 1950 р. було 59 років¹¹¹, Д. Бучинському і Б. Цимбалістому – трохи більше 30, а вік Б. Трешевського невідомий. Однак, у середньому, це старша за віком група українців, що прожила довше часу на українських теренах й встигла створити сім'ю там. Щодо дітей, то інформації про Б. Цимбалістого й О. Архімовича мною не виявлено. Б. Трешевський мав двох синів – Богдана і Вальдемара, що навчалися в Іспанії¹¹². Д. Бучинський мав лише одну доньку – Тамару. Він єдиний із цих чотирьох не емігрував далі до США, а залишився в Іспанії, куди приїхав у 1950 р. з Франції уже сформованим спеціалістом. Докторську захистив в Українському Вільному Університеті (УВУ) ще в 1948 р., але через фінансову реформу у ФРН був змушений переїхати на 2 роки до Франції перед

¹⁰⁹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 169

¹¹⁰ Там же, С. 166

¹¹¹ Див. Дод. 6

¹¹² Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 111

тим, як виїхати до Іспанії. Його запросили працювати на україномовній хвилі радіо «Nacional», де він був, мабуть, найстабільнішим працівником, адже кадрові зміни його не зачепили. Ймовірно через те, що ЗЧ ОУН і представники Уряду УНР вважали його політично нейтральним. Наприклад, у листі Дмитра Штикала, головного редактора радіохвилі, до Голови ЗЧ ОУН від 22.03.1952 р.¹¹³ читаємо свідчення про те, що Д. Бучинський вважається безпартійним, хоча з певною прихильністю ставиться до націоналістів. Натомість, В. Пастушок у листі від 05.04.1952 р.¹¹⁴ прямо заявляє, що Д. Бучинського не можна вважати прихильником. Відтак, його політична незаангажованість, ймовірно, була прийнятною для всіх сторін.

Вісімнадцятеро членів української еміграції в Іспанії одружились вже після виїзду до США чи Канади. Схема розвитку подій доволі проста: виїхав, знайшов українську громаду, одружився на українці, виховав двох-трьох дітей. Хоча були й такі, про чийх дітей згадок не виявлено. Це Ізидор Заплатинський, Юрій Карманін і Петро Клюк. І. Заплатинський і Ю. Клюк ще поверталися до Іспанії на деякий час, тому припущення щодо їхньої віддаленості чи обірваних зв'язків із членами української громади в Іспанії не будуть коректними¹¹⁵. Так само до Іспанії поверталися й автори «Нарису» – Олександр Білик, Микола Волинський і Володимир Яримович. Усі троє, хоч і в різний період часу, виїхали з Іспанії та одружилися на українках вже на еміграції. О. Білик виховав трьох дітей, М. Волинський – двох, а В. Яримович мав одну дитину. Вони були важливими членами еміграції в Іспанії, адже підтримували з ними контакти та записували окремі свідчення, викладені згодом в «Нарисі», а також додатково відвідували Іспанію. Вони слугують прикладом того, що досвід еміграції в Іспанію для більшості з них не був короткочасним.

¹¹³Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 0914"

¹¹⁴ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 09142

¹¹⁵ Клюк Петро. В. М. Литвинець. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2013. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-8614>

Останню групу складають українці, що не одружилися взагалі. Із таких мені відомо про шість осіб. Причин чи мотивації більшості з них залишитися самотніми невідомі. Наприклад Маріян Давидко прибув до Іспанії в 1946 р. з табору полонених в Ріміні і навчався на ветеринара. Закінчивши студії в 1952 р., всього два роки працював за спеціальністю, а в 1954р. виїхав до Риму, аби навчатись на теології в українській семінарії. У 1961 р. він став священником і повернувся до Іспанії відвідати знайомих, де короткочасно відправляв служби¹¹⁶. Опісля відправився до Канади, де продовжив священницьку діяльність. Ймовірно М. Давидко не одружився через вибір священницького покликання. Дмитро Маслій обрав не зовсім успішний життєвий шлях. Він більше переймався створенням бізнес-схем і вирішенням проблем з законом, ніж пошуком дружини. Після виїзду з Іспанії, переїхав до Венесуели, де однак не знайшов собі пари, а бізнес-плани не вдалося реалізувати. Любомир Горницький довгий час давав сольні концерти, а Ежен Деслав переїжджав з країни до країни і працював на місцевих кіностудіях. Поясненням може слугувати сам факт їхньої постійної зміни проживання.

Підсумовуючи можна ствердити, що попри всі труднощі політичної еміграції, одруження і створення сім'ї для українців в Іспанії було основним вибором. Найчастіше одружувалися на іспанках і/або емігрували до США. Дещо менше представників політичної еміграції одружилися вже після виїзду з Іспанії на українках. Лише окремим особам вдалося виїхати з українських земель разом зі своїми дружинами й дітьми. Вибір на користь самотнього життя для українських емігрантів був непопулярним і мав прецедентний характер.

¹¹⁶Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 165

РОЗДІЛ III ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У цьому розділі я опишу зародження громадських і політичних організацій українців в Іспанії після Другої світової війни; проаналізую основні тенденції їх розвитку, мету й досягнення.

3.1. Студентські організації

Студентська діяльність українців в Іспанії тісно пов'язана з постаттю Юрія Карманіна. Як видається, до Іспанії він прибув першим у 1945 р. У 1942 р. отримав завдання від проводу ОУН(м) вирушити до Португалії і налагодити звідти дипломатичні зв'язки з Великою Британією¹¹⁷. Однак із політичних причин в Португалії його ув'язнили, а наприкінці війни інтернували до Іспанії. З 1945 р. він викладав польську і німецьку в Мадридському університеті. Після того як ОУН(м) почала співпрацювати з урядом УНР в екзилі, Ю. Карманін до 1951 р. був представником УНР в Іспанії, поки не реемігрував до Канади. У «Нарисі» його згадують як одного з архітекторів української студентської громади на одному рівні з арх. Іваном Бучком і Андрієм Кішкою¹¹⁸.

Ю. Карманін був першим головою Української Студентської Громади (УСГ), створеної в 1947 р., що мала об'єднати всіх українських студентів Мадрида того часу. Ймовірно, ініціатива походила від студентів, а Ю. Карманін їхні починання підтримав і, на засадах найстаршого і найдосвідченішого, був обраний головою. Упродовж наступних двадцяти років головами УСГ були вже згадані в попередньому розділі Теодор Барабаш, Олександр Білик, Нестор Романик, Маріян Давидко, Михайло Білик,

¹¹⁷ Карманін Юрій-Роман. О. С. Кучерук. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2012. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-9876>

¹¹⁸ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 26

Степан Музичка, Степан Романко, Орест Городицький і Володимир Яримович. Вірогідно, голова обирався на один рік, але міг переобиратися на декілька термінів, про що зазначається у «Нарисі»¹¹⁹. УСГ була студентською організацією, покликаною допомагати українським студентам інтегруватися в іспанське університетське життя. Ось як мету УСГ описано в «Нарисі»:

*Поминаючи головну ціль і мету студентів – набуття високої освіти і професійного знання, ряд інших факторів і чинників, а передусім, нове оточення, зустрічі і знайомлення з людьми, пізнання чужого, хоч і привітного середовища, взаємні зацікавлення, ширення інформацій і пропагування своєї культури і т.п...*¹²⁰

З внутрішньої діяльності слід виділити декілька напрямів. По-перше, голови і заступники УСГ відповідали за українських студентів перед представниками «Obra Católica» й адміністрацією гуртожитку. Зокрема УСГ займалася реєстрацією студентів на факультети і допомагала з поданнями на університетські стипендії, тобто фактично виконувала функції посередника між університетськими інституціями та студентами. По-друге, організовували спеціальні заходи для українців – виступи з академічними доповідями, «товариські прогулянки»¹²¹, і видавали власну періодику. Загалом такі акції були націлені на покращення зв'язків між студентами. У «Нарисі» згадується про 30 таких зустрічей, 27 доповідей, 41 концерт і 31 прогулянку, організовані в 1947–1954 рр¹²². Преса допомагала практикувати навички писання та поширення власних напрацювань. Наприклад, Ю. Карманін відповідав за видавання інформаційного журналу «Листи з Іспанії», що публікувався щомісяця українською та іспанською мовами у 1950–1951 рр¹²³. Згодом, у 1955 р. студенти знову спробували видавати журнал «Фіністерре», однак через брак фінансів для друку ця ініціатива протрималася лише кілька чисел.

¹¹⁹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 48

¹²⁰ Там же, С. 56

¹²¹ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 166 – 168

¹²² Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 58

¹²³ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09542

Іншою, не менш важливою метою УСГ була репрезентація українців для зовнішнього, іспанського і «чужинського» ока. Йдеться про проведення концертів хору та балету, а також участь у виставках. Наприклад, Дмитро Бучинський організував виставку української преси в залах Національної Бібліотеки в Мадриді, а члени УСГ допомагали йому в пошуку і впорядкуванні експонатів. Підтвердження цієї виставки знаходимо також у листі Володимира Пастущука до Проводу ЗЧ ОУН від 01.04.1953 р.¹²⁴. З документів ЗЧ ОУН також відомо, що подібні виставки Д. Бучинський організував у 1956 р. (листи до Проводу ЗЧ ОУН від 24.03.1956 р.¹²⁵ і 30.05.1956¹²⁶), що свідчить про певну періодичність цієї події. Вочевидь у такого роду репрезентації українців була зацікавлена і сам Провід ЗЧ ОУН, що радо надавав екземпляри власної преси. У 1958 р. Д. Бучинський організував виставку листівок на теми «Українські Різдвяні святкування» і «Українська Жінка»¹²⁷. Хоч інформацію про ці виставки знаходимо в документах ЗЧ ОУН, самі члени організації називали Д. Бучинського «прихильником»¹²⁸, а не членом ОУН. Тому його працю асоціювали з діяльністю УСГ або як незалежну, але при підтримці членів УСГ.

Щодо хору, то перші п'ять років його головою був Олександр Білик, а належало до нього 25 співаків. Їхній репертуар в основному складався з літургійних співів і народних пісень. Виступи найчастіше відбувалися на факультетах, у школах чи інститутах, рідше – у театрах¹²⁹. Після виїзду О. Білика й інших студентів, хор ненадовго занепав, однак відновив свою діяльність з приїздом Богдана Маркова. Тепер у ньому виступало 15 співаків. Він проіснував включно до 1960 р. Із важливих подій слід згадати виїзд хору до Португалії на конгреси «Рах Романа» у 1954 і 1956 рр., виступ на 10-у

¹²⁴ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07425

¹²⁵ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1956 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 07885

¹²⁶ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1956 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 07887

¹²⁷ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1958 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 04453

¹²⁸ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вихідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 07051

¹²⁹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 60

річницю відкриття гуртожитку св. Якова 1957 р., Різдвяний виступ на мадридському радіо 1958 р.¹³⁰. Історія балету коротша. Упродовд перших 5–6 років діяльності УСГ в його складі діяла , танцювальна група, також очолювана О. Біликом. Спершу це були лише студенти, але до яких згодом доєдналися іспанські дівчата, які вивчали українські танці. Група майже завжди виступала з хором. У її програмі були такі народні танці, як «Гопак», «Аркан», «Запорізький герць» і «Козачок»¹³¹. Після від'їзду О. Білика з Мадрида, балетна група продовжувала свою працю ще понад рік і влітку 1952 р. здобула друге місце на фестивалі на о. Майорка, після чого завершила свою діяльність.

Варто також відзначити участь УСГ в політичних акціях. Вони організували маніфестації та вуличні походи Мадридом, узгодженні з іспанською владою, протестуючи проти утисків і переслідувань в державах «Варшавського договору»¹³². Йдеться про придушення Угорської революції та Познанського Повстання у 1956 р. Висловлення такої солідарності мало б привернути увагу Західних країн не тільки до злочинної політики СРСР, а й до українців та їхнього голосу на еміграції.

Загалом, з часом усі українці-студенти в Іспанії вступали в УСГ і покидали її після закінчення навчання. Це було обов'язковою практикою. Членство в УСГ не вимагало передбачало членських внесків, але вимагало активного залучення українців до діяльності організації. Тому її також варто розглядати, радше, як «організацію для адміністрації». Тобто УСГ слугувала платформою для звітування перед іспанськими чиновниками, що виділяли кошти на стипендії українцям. Така собі взірцева студентська організація національної меншини в Іспанії. Водночас члени організації зберігали та відтворювали народні звичаї, тому діяльність УСГ можемо трактувати як

¹³⁰ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 62

¹³¹ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 189 – 190

¹³² Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 85

спосіб збереження і популяризації української ідентичності. На жаль, «конвеєрність» членства УСГ разом із масовою рееміграцією до США в другій половині 1950-х років, погіршила стан справ і до початку 1960-х років перша українська студентська організація в Іспанії занепала.

Одночасно існувала й інша студентська організація – Товариство українських студентів-католиків «Обнова» (ТУСК «Обнова»). Заснована в 1930 р. у Львові з метою поширення християнської моралі серед студентів, ця організація була тісно пов'язана з іншими науково-релігійними структурами на західноукраїнських землях, на кшталт «Богословського Наукового Товариства» і «Українського Католицького Академічного Сеньйорату». У 1931 р. «Обнова» приєдналася до світового об'єднання «Pax Romana» і функціонувала до 1939 р., коли західноукраїнські терени окупували радянські війська. «Обнова» відновила свою діяльність у 1947 р. в Німеччині та швидко поширилася на більшість теренів української еміграції. Її «клітини», як їх названо в «Нарисі»¹³³, працювали в Бельгії, Франції, Великій Британії, Канаді, США та Іспанії. Теоретично, кожна «клітина» мала свого духовного керівника, що займався вихованням групи, проводив літургії та складав план розвитку. Однак іспанський контекст, описаний в «Нарисі», має свою специфіку.

В Іспанії ТУСК «Обнова» засновано тоді ж, коли й УСГ, з тією відмінністю, що в «Обнову» могли вступати лише студенти католицького віросповідання, хай навіть і грецького обряду. У певні моменти кількість православних українців в Іспанії складала до чверті від загальної кількості¹³⁴, тому «Обнова» значно кількісно меншою, ніж УСГ. Крім того, провідником організації був не окремий духовний лідер, а студент-член УСГ¹³⁵, діяльність організації також курувала «*Obra Católica*». Практична діяльність «Обнови» діяльності повторювала ті ж методи, що й УСГ: академічні доповіді, сходи, прогулянки. З нового слід згадати видання брошур, додаткові літургії та

¹³³ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 74

¹³⁴ Там же, С. 75

¹³⁵ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 188 – 189

прощі, виключно для членів «Обнови»¹³⁶, зокрема прощі до Толедо і Риму в 1950–1951 рр., особливі святкування, як наприклад на день святого Архистратига Михаїла (патрона «Обнови») 4 грудня 1949 р¹³⁷. Тобто, загалом «Обнова» виглядає як копія УСГ в мініатюрі, з більшим ухилом на християнське виховання. Проте різюча відмінність полягала у більшій кількості зв'язків з українською еміграцією і кращим фінансуванням. Це дозволяло обмінюватися досвідом і знайомитися з українцями закордоном, краще інтегруватися в світову спільноту української діаспори. Так, наприклад, у 1951 р. ТУСК «Обнова» організувала загальну конференцію організацію в Мадриді. Серед запрошених доповідачів були представники «Обнови» з Франції, ФРН, Нідерландів, Бельгії та Швейцарії, а зі студентів-українців в ній брали участь Роман Бучок, Ярослав Флис і Дмитро Бучинський¹³⁸. Після завершення конференції, гостям провели екскурсію Мадридом і залучили до проведення додаткових гутірок для решти членів іспанської «Обнови». Крім того, наявність цієї організації в Іспанії допомогла українцям налагодити тісні зв'язки з духовними лідерами УГКЦ. У «Нарисі» зазначається, що до членів «Обнови» в різні часи приїжджали з Риму отець Мирослав Марусин, отець Іван Хома й отець Іриней Назарко, отець Михайло Левенець з Парижа і отець Іван Музичка з Великої Британії.

Отож, якщо УСГ виконувала функцію посередника між університетською адміністрацією та студентами, «Обнова», радше, поєднувала останніх українською релігійною спільнотою на еміграції. Однак мені відомо про існування ще однієї студентської організації, що допомагала українцям в Іспанії покращити зв'язки з діаспорою. Йдеться про Спілку Української Молоді (СУМ), теренах засновану в Іспанії у 1951 р. Упершу СУМ з'явився на території Німеччини в 1946 р., хоча її лідери вважали себе

¹³⁶ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 180 – 182

¹³⁷ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 90

¹³⁸ Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. С. 191

продовжувачами справи Миколи Павлушкова (1904-1937)¹³⁹. М. Павлушков навчався у Києві в часи УРСР, його та ще низку українських студентів звинуватили у конспіративній діяльності та створенні підпільної організації – Спілки української молоді. Їх усіх притягнули до більшої справи, відомої як «процес СВУ», арештовані та розстріляні в 1937 р. На еміграції СУМ і СВУ набули певної героїзації. Ширилися думки, що ці організації дійсно існували в СРСР, а всі репресовані справді боролися за незалежну Україну. Насправді ж, окрім штучно створеного зв'язку, немає фактів, що які б підтверджували спільність М. Павлушкова чи інших репресованих в СРСР до тієї СУМ, що виникла на еміграції. З книги «СУМ на чужині», виданої в 1954 р., довідуємося, що засновниками СУМу були вихідці з націоналістичних кіл ОУН(б), що перебралися до Німеччини. Наприклад Іван Вовчук (1903–1979) був членом південної похідної групи ОУН(б), а Микола Климиш (1909–2003)¹⁴⁰ – північної. Обидва переїхали до окупованої США німецької території, налагодили зв'язки з членами ЗЧ ОУН та УГВР і прийняли рішення про створення організації для української молоді, що опинилася в таборах для переміщених осіб. Згідно зі статистикою IV Конференції СУМ, у 1951 р. СУМ змогла поширити свою діяльність на терени 15 держав Європи та Америки з найбільшими осередками у США та Великій Британії,¹⁴¹. В Іспанії членами організації на той час були 30 чоловік, а першим лідером був Михайло Гичка. Підтвердження про заснування СУМу в Іспанії знаходимо також у листі Олександра Білика до Проводу ЗЧ ОУН від 16.11.1951 р., в якому М. Гичка вказаний як уповноважений Центрального Комітету СУМ за україномовну радіохвилю при SEU¹⁴². Однак, позаяк на той час усіх українських студентів в Іспанії могло бути не більше 30 чоловік, ймовірно їх усіх, за замовчуванням,

¹³⁹ Федчиняк І., Деремєнда Я. Спілка Української Молоді на чужині [Фотоальбом]. Лондон : Mercurius Press, 1954. С. 5 – 10

¹⁴⁰ Климишин Микола. М. Р. Посівнич. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2013. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-8374>.

¹⁴¹ Федчиняк І., Деремєнда Я. Спілка Української Молоді на чужині [Фотоальбом]. Лондон : Mercurius Press, 1954. С. 15

¹⁴² Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09547

записали до лав організації. Після завершення навчання у Мадриді М. Гичка переїхав до Сарагоси, де відкрив ще один осередок СУМ, а от хто очолив СУМ у Мадриді даних немає, хоч найімовірніше ним став Володимир Пастушук. У статуті СУМу зазначено, що головною метою їхньої діяльності є «організувати і виховувати молодь на свідомих, високоідейних, жертвенних і характерних патріотів»¹⁴³, зокрема через :

*культурно-освітню і виховну працю – влаштовуючи: відчити, реферати, дискусійні вечорі, курси, вишколи, конкурси, змагання, театральні вистави, концерти, літературні вечорі, національні свята, - організуючи: читальні, самоосвітні, самодіяльні і фахові гуртки, бібліотеки, вечірні школи, позаочне навчання, народні університети, відпочинкові, вакаційні і вишкільні оселі та табори, екскурсійні і спортові осередки, музеї і виставки*¹⁴⁴

Тобто все те, чим займалась УСГ чи ТУСК «Обнова», але з більшим впливом української націоналістичної еміграції. Щоправда, саме ЦК СУМ через свій осередок в Іспанії фінансував перші роки україномовне радіо при SEU, а також допомагав з поширенням і продажем книги «Україна Лібре»¹⁴⁵, надрукованої в Аргентині та переданої українцям Іспанії.

Більшої конкретики щодо діяльності СУМ в Іспанії знайти не вдалося з двох причин. По-перше, від самого зародження організації в її Центральний Комітет входили представники різних націоналістичних ідеологій. У 1954 р., коли відбувся розкол в ЗЧ ОУН, певних втрат зазнала і СУМ. Їхня організаційна і фінансова спроможність зменшилася. Вже в 1953 р. ЦК СУМ скоротив фінансування радіо SEU, а наступного року повністю припинив його підтримку¹⁴⁶. М. Гичка був прихильником бандерівців, а тому міг розраховувати на підтримку лише цієї фракції. Згодом СУМ в Іспанії повністю пов'язалася із ЗЧ ОУН. М. Гичка і В. Пастушук були одночасно лідерами

¹⁴³ Програма і статут Спільки Української Молоді Америки. Нью-Йорк : Вид. Голов. Управи СУМА, 1958. С. 5

¹⁴⁴ Там же, С. 6

¹⁴⁵ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09141

¹⁴⁶ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09140

СУМу та членами ЗЧ ОУН. По-друге, СУМ в Іспанії не була альтернативою УСГ чи ТУСК «Обнова», а радше нашаровувалася на них. Одні й ті ж студенти могли одночасно бути членами всіх трьох студентських організацій. Звісно, були винятки, однак в загальному кардинальної відмінності в методах діяльності чи чисельного стану не було. У «Нарисі» про СУМ я не знайшов жодної згадки, а в документах ЗЧ ОУН ця організація часто згадується в тандемі з «Обновою», коли йдеться про взаємодію українських націоналістів зі студентами. Відмінність від, наприклад, «Обнови», полягала в тому, що СУМ допомагала зі зв'язками із закордонними колегами з націоналістичного середовища, а ТУСК «Обнова» – церковного. Ймовірно через СУМ молодих українців могли вербувати до лав ЗЧ ОУН, а також додатково пропагувати націоналістичні цінності під загальним тлом студентської організації.

У підсумку, студентські організації в Іспанії мали спільний характер поширення своєї діяльності, невеликі відмінності щодо цілей, але не конкурували за членство, дозволивши приналежність відразу одразу до всіх українських громадських ініціатив.

3.2. Зародження та внутрішня діяльність Філії ЗЧ ОУН в Іспанії

Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів (ЗЧ ОУН) було створено в лютому 1945 р. на Віденській конференції провідних членів ОУН(р), що опинилися за кордоном. Одні з них переїхали у зв'язку із загостренням ситуації на західноукраїнських землях і наступом радянських військ, інші – виходили з німецьких концтаборів, коли поразка Третього Рейху виявилася безповоротною¹⁴⁷. Основною метою організації був пошук політичних і фінансових ресурсів для підтримки руху опору в УРСР, у першу чергу на західноукраїнських землях.

Серед українців Іспанії були колишні члени чи прихильники ОУН, особливо серед дивізійників. Опісля кількох років адаптації та налагодження

¹⁴⁷ Кричевський Р. "ОУН в Україні, ОУН(з) і ЗЧ ОУН: Причинок до історії українського націоналістичного руху". Нью-Йорк-Торонто: Вид. політ. ради однодумців ОУН в США, 1962. С. 20 – 22

особистого життя, вони потроху відновлювали зв'язки з націоналістами на еміграції. Першим кореспондентом ЗЧ ОУН і неформальним лідером філії ЗЧ ОУН в Іспанії був Олександр Білик. З його власних спогадів, поданих у «Нарисі», гаємо, що після однієї з конференцій ТУСК «Обнови» у Мюнхені О. Білик зустрівся з Ярославом Стецьком, головою Антибільшовицького Блоку Народів (АБН)¹⁴⁸. Я. Стецько попросив його допомогти ЗЧ ОУН створити україномовне радіо в Іспанії та налагодити зв'язки з іспанським державним керівництвом. Посередником від АБН, фактично ЗЧ ОУН, був князь Ян Токаржевський-Карашевич (1885–1954) – дипломат за часів Гетьманату П. Скоропадського¹⁴⁹. О. Білик на пропозицію погодився, і розповів про домовленість А. Листку, Т. Барабашу та В. Пастуцуку. Всі, за виключенням Т. Барабаша, зустріли князя Токаржевського й допомогли організувати зустріч з міністром закордонних справ Іспанії Альберто Мартіном-Артахо (1905–1979)¹⁵⁰. Вони підтвердили, що українська радіохвиля дійсно потрібна і є люди, готові на ній працювати.

Після цього О. Білик переписувався з Проводом ЗЧ ОУН. Спочатку його просили надати інформацію про чисельний стан українців, які б стали частиною ЗЧ ОУН. Таких у 1951 р. було вісім чоловік, хоча поіменно їх не вказано¹⁵¹. Далі О. Білик отримав інструкцію з написання звітів, в яких ЗЧ ОУН цікавило все: від стану здоров'я членства до бажання повернутись на терени України. У свою чергу О. Білик повідомляв про прибуття українців до Іспанії та їхній політичні погляди. Наприклад, у листі від 3.12.1951р. він написав: «приїхали студенти... з них один мельниківець, а решту наші або не мають політичних поглядів або не зрозумілі. Важко ділити на "наших" і "ненаших"»¹⁵². Під керівництвом О. Білика засновано дві радіохвилі,

¹⁴⁸ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 100 – 103

¹⁴⁹ Велика втрата [некролог]. «Визвольний шлях», 1954, кн. 12

¹⁵⁰ Palomares, Cristina (2005). The quest for survival after Franco: moderate Francoism and the slow journey to the polls, 1964-1977. Brighton: Sussex Academic Press.

¹⁵¹ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09545

¹⁵² Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09545

налагоджено співпрацю з ТУСК «Обновою» й УСГ, створене відділення АБН в Іспанії. Антибільшовицький Блок Народів – політична платформа націоналістичних організацій на еміграції, чиї держави опинилися під були окуповані або ж опинилися в зонах впливу СРСР або КНР. У гуртожитку Святого Якова проживало багато представників зі Східної Європи та Азії й у перші роки О. Білик агітував цих студентів вступати в АБН. У 1952 р. листування з О. Біликом припинилося через його переїзд до Барселони, внаслідок чого О. Білик не міг активно долучатися до розвитку філії ЗЧ ОУН в Іспанії, більшість членів якої проживала в Мадриді.

Наступним кореспондентом ЗЧ ОУН в Іспанії був Дмитро Штикало (1909–1963), що раніше редагував націоналістичну газету «Українець-Час» у Франції. До Іспанії приїхав у 1951 р. й офіційно займав посаду керівника програми на україномовній хвилі радіо «Nacional»¹⁵³. Спершу це була його основна діяльність, однак через низку чинників, про які йтиметься далі, він звільнився з радіо вже в 1952 р. і переїхав до Великої Британії, де був редактором газети «Український Самостійник»¹⁵⁴. Досягти успіху в Іспанію Д. Штикало, як про це інформував письменник Любомир Рахтицький (1921–1983) у¹⁵⁵, перешкодили Сантьяго Морільйо і Андрій Кішка.

С. Морільйо-Тревінью (1900–1966) у 1932–1939 рр. очолював і викладав у семінарії в Дубно і вважався ледь не головним спеціалістом зі Східної Європи, відповідав за цензуру на радіо «Nacional». У «Нарисі» С. Морільйо описується, як приятель українських студентів і їхній духовний лідер, однак Д. Штикало подає різке відмінне свідчення. З його слів, він знав С. Морільйо з 16 років, «коли він в польській окупації робив нам кривди, коли я протестував проти них, а він казав, що іноземець і не винен і це робота польських єзуїтів». Йдеться про період біографії С. Морільйо, коли він викладав «Святе Письмо» та «біблійну грецьку мову» в семінарії. Крім того,

¹⁵³ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Арк. 09547

¹⁵⁴ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09050

¹⁵⁵ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09089

С. Морільо більше симпатизував полякам чи навіть росіянам, ніж українцям, і порівнював їх з каталонцями¹⁵⁶. Така позиція турбувала Д. Штикала, він побоювався, що подібні порівняння змусять іспанських чиновників відмовитися від допомоги українцям. Крім того, з С. Морільо не зміг знайти спільної мови і Д. Бучинський, якого Д. Штикало поважав. Він навіть пропонував Д. Бучинського на посаду нового керівника української програми на радіо, якого С. Морільо йому не підтримав цієї пропозиції.¹⁵⁷

Проблеми з А. Кішкою тісно пов'язані з діяльністю уряду УНР в екзилі. Про появу його представників на теренах Іспанії вже йшлося раніше. Спочатку сюди прибув Ю. Карманін, член ОУН(м). Після закінчення Другої світової війни, коли «мельниківці» знайшли спільну мову з представниками УНР, він був першим представником уряду УНР в екзилі й обімав цю посаду до свого від'їзду в 1951 року. Ю. Карманін не ставив собі за мету конкурувати з іншими українськими організаціями в Іспанії, а радше сприяв їхньому формуванню. Після нього, у 1952 р., новим представником призначено А. Кішку. Маючи організаційний досвід і знайомства ще з часу перебування в Бельгії, А. Кішка продовжив активну діяльність уряду УНР в Іспанії та почав працювати на програмі україномовної хвилі радіо. Д. Бучинський був скептично налаштований до приїзду А. Кішки. Він вважав його підступним і лінивим, а його статті для радіо – неякісними. Попри це, А. Кішка отримав підтримку С. Морільо, зумів знайти підтримку серед українськи студентів, як наприклад Лев Мартюк і Андрій Листок, та запросив працювати до себе Богдана Цимбалістого. Д. Штикало просив Провід ЗЧ ОУН знайти йому заміну. Він пропонував кандидатуру професора Шульги, більше інформації про якого мені не вдалось знайти. Д. Штикало вважав його добрим спеціалістом для радіо і наполягав на його приїзді в Іспанію. Приїзд проф. Шульги часто піднімався в його листах до Проводу ЗЧ ОУН, однак приїхав цього не сталося.

¹⁵⁶ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09136

¹⁵⁷ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09547

Не витримавши тиску, Д. Штикало вирішив виїхати з Іспанії до Франції, а згодом і до Великої Британії, без погодженого наступника. Він не довіряв молодим студентам-націоналістам в Іспанії, про що йдеться в одному з листів В. Пастущука до Проводу ЗЧ ОУН¹⁵⁸. Не більшу довіру він висловлював О. Білику, про що вже сам згадував у листів до Любомира Рахтицького. Д. Штикало вважав виїзд О. Білика хибним вибором і чекав на приїзд якогось «старшого» на заміну, однак так і не дочекався¹⁵⁹.

У січні 1952 р. О. Білик рекомендував на посаду голови Ффлії ЗЧ ОУН в Іспанії Володимира Пастущука. В. Пастушук був поінформований щодо діяльності ЗЧ ОУН доволі довгий час і від посади не відмовився. У документах ЗЧ ОУН він фігурує під псевдонімом «Чорний». Власне В. Пастушук залишиться на цій посаді аж до своєї смерті в 1970-х роках. Свій перший тереновий звіт він надіслав влітку 1952 р. Його обов'язки не відрізнялися від функцій О. Білика: фінансові звіти, доповіді про чисельний стан організації, кількість сходин зустрічей, поширення націоналістичної преси та короткі описи досягнень за рік. У листі від 25.08.1953 р.¹⁶⁰ В. Пастушук просив Провід ЗЧ ОУН профінансувати боротьбу з А. Кішкою, компромат на нього, і когось на заміну Д. Штикалу на посаду голови програми україномовної радіохвилі. Провід погодив його запит. Для Філії в Іспанії виділено 200 німецьких марок на місяць, але з обов'язковою звітністю (в документах «квіт»). Згодом, завдяки успіхам на іспанських теренах, ця сума збільшилася до 300 і навіть 400 німецьких марок¹⁶¹. Щоправда, виплати не були стабільними. У 1952–1953 рр. зберігається тенденція виплат раз на місяць, однак в другій половині 1950-х років гроші могли надсилатись раз на 3 місяці і в різному обсязі (від 200 до 400 марок). В. Пастушук окремо зауважував, щоб кошти пересилали не американськими доларами, а власне німецькими марками, щоб обмінювати їх

¹⁵⁸ Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вихідні матеріали до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк 09060

¹⁵⁹ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк 09307

¹⁶⁰ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вихідні матеріали до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк 07421

¹⁶¹ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вихідні матеріали до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк 07440

по кращому курсу на чорному ринку в Іспанії¹⁶². Він контактував із СУМ та арх. Кир Іваном Бучком, щоб знайти фінансову підтримку для ведення україномовного студентського радіо на SEU. Підтримку від них отримав, але вже в р. повідомляв Провід ЗЧ ОУН, що ні СУМ, ні І. Бучко грошей більше не прислали і на його листи не відповідали. В іспанській філії ЗЧ ОУН були і власні способи заробітку: вони продавали тематичні листівки і брошури. Наприклад, у листі від 30.11.1953 р.¹⁶³ згадуються листівки на 500-річчя Данила Галицького, а в листі від 08.10.1954 р.¹⁶⁴ – з портретом генерала Тараса Чупринки (псевдонім Романа Шухевича). Загалом, до філії ЗЧ ОУН гроші надходили непостійно і в різних сумах. Відтак, точну кількість виплат і їхню суму підрахувати не можемо.

Щодо компромату на А. Кішку, йшлося про можливість дискредитації не стільки його особисто, як уряд УНР в екзилі, загалом. В. Пастушук звинувачував їх у прихильності до соціалізму, називав антиклерикалами і знав, що у своїх статтях вони декілька разів критикували уряд Ф. Франко¹⁶⁵. Він просив у Проводу ЗЧ ОУН доказів, наприклад копію Статуту Уряду УНР або ж вирізки з їхньої преси, й отримав ці підтвердження десь після 25.08.1953 р., а 24.12.1955 р. повідомив про їх використання своєму під час розмови з Луї де Андресом, очільником відділу програм іноземними мовами. Компромат допоміг ЗЧ ОУН дискредитувати А. Кішку і Б. Цимбалістого та зберегти прихильність до себе іспанських чиновників. У листі від 24.11.1953 р. йдеться про те, що В. Пастушук зумів переконати керівників радіо звільнити Б. Цимбалістого і призначити на його місце когось іншого. Він отримав лише обіцянку, а офіційне звільнення відбулося лише в серпні 1955 р., також не без складнощів. Тоді В. Пастушука викликали на допит зі звинуваченням в образі одного з іспанських керівників радіо й у відмові в антибільшовицькій діяльності. Про це свідчить лист В. Пастушука до Я. Стецька від

¹⁶² Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07435

¹⁶³ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07432

¹⁶⁴ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1954 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07116

¹⁶⁵ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 08357

10.02.1956 р.¹⁶⁶ Він виправдовувався, намагався аргументувати свою точку зору і писав до Проводу ЗЧ ОУН та арх. Кир Івана Бучка з проханням поради і допомоги. В. Пастущук навіть роздумував над тим, щоб «заягти на дно», якщо йому не вдасться повернутися до роботи на радіо. У документах ЗЧ ОУН і «Нарисі» я не знайшов закінчення цієї історії, однак В. Пастущук далі звітував про роботу радіо у наступних роках і залишався головою філії ЗЧ ОУН в Іспанії.

Найскладнішим завданням був пошук нового голови україномовної хвилі на радіо «Nacional». Першим на заміну Д. Штикалаа приїхав відомий український письменник на еміграції Леонід Полтава (1921–1990). В. Пастущук не знав про його прибуття і був занепокоєний, вважаючи це якимись політичними іграми, в яких він не хоче брати участі¹⁶⁷. Пізніше він довідався, що Л. Полтава від початку їхав працювати в інституції С. Морільо Центр орієнтальних студій (Centro de Estudios Orientales, щов документах фігурує як ЦЕОР) і не планував працювати на радіо, однак Д. Штикало його вмовив. У листі від 27.11.1952 зазначається, що Л. Полтава офіційно заступив на посаду керівника програми україномовної хвилі радіо і пробув на цій посаді до 19.04.1953 р. Упродовж цього часу він встиг посваритися з В. Пастущуком двічі. Спочатку Л. Полтава співпрацював з А. Кішкою і С. Морільо, що викликало у В. Пастущука підозри. Він переживав, що Л. Полтава передає секретну інформацію ЗЧ ОУН до рук Уряду УНР¹⁶⁸. Більшою проблемою став виїзд Л. Полтави до США. Він не попередив В. Пастущука, а точніше – збрехав йому. У листі від 15.7.1953 р.¹⁶⁹ йдеться про те, що Л. Полтава планував виїхати до Франції на 6 місяців і повернутися назад. Потім цей період скоротився до місяця, але зрештою він вирішив їхати з Франції до США, де знайшов підробіток в УККА. У листі до Ярослава Стецька Л. Полтава пояснив

¹⁶⁶ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1956 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07916 Архів

¹⁶⁷ Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США). Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вихідні матеріали до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09143

¹⁶⁸ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09153

¹⁶⁹ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09146

свій вибір тим, що погодив з Проводом ЗЧ ОУН, що на його місце приїде професор Ломацький. Однак, клімат і умови праці в Іспанії йому не сподобались і він не міг більше чекати, а тому виїхав до США. Професор Ломацький так і не приїхав до Іспанії, що знову створило невизначеність на радіо. Після такої кризи, В. Пастущук намагався боротися за місце голови програми україномовної хвилі з А. Кішкою, але з його власних свідчень, він зазнав невдачі і втратив репутацію¹⁷⁰. Певний час, місце керівника займали Лев Мартюк і Богдан Цимбалістий – прихильники А. Кішки. Свідчення про це знаходимо в «Нарисі»¹⁷¹. Однак після свідчень філії ЗЧ ОУН проти представників Уряду УНР останніх усунули. Компромісною фігурою для всіх сторін тоді став Дмитро Бучинський, що залишився на цій посаді до своєї смерті. Цей факт підтверджується загальним звітом філії ЗЧ ОУН за 1954 р., написаному в січні 1955 р.¹⁷². Враховуючи, що Д. Бучинського члени ЗЧ ОУН вважали своїм прихильником і неодноразово на цьому наголошували у своїх звітах, боротьбу за радіо я б назвав виграшною для них.

Наостанок, слід також згадати про конфлікт ЗЧ ОУН й Уряду УНР в Іспанії за Товариство (пізніше Інститут) Іспансько-української приязні (далі «Товариство»). Про планування та розробку статуту цієї організації йдеться в листах від 13.04.1952 р.¹⁷³ та 06.06.1952 р.¹⁷⁴. Подробиць щодо мети створення цього «Товариства» я не знайшов, однак назва говорить сама за себе. З листа від 27.11.1952 р.¹⁷⁵ дізнаємось про перший, незатверджений, склад керівників цієї організації: *«голова – п. Кореа Веглісон – ex губернатор Барцельони, заступник п. Бучинський Дмитро – доктор філософії, секретар – Цимбалістий Богдан – доктор філософії, член управи – п. Волинський Микола та п. Леонід Полтава»*. Проблеми виникли від самого початку: «Товариство» не відкривали, бо іспанські представники шукали ще когось з іспанців в

¹⁷⁰ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07433

¹⁷¹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 103 – 107

¹⁷² Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 08355

¹⁷³ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09089

¹⁷⁴ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09060

¹⁷⁵ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09153

керівництво. За затвердження керівного складу відповідав А. Кішка, але він не зміг домовитись із Д. Бучинським щодо його співпраці з Б. Цимбалістим. У листі від 22.01.1953 р.¹⁷⁶ йдеться про те, що Л. Полтава спочатку підтримав ініціативу А. Кішки, однак у розмові з В. Пастушком погодився виступити проти нього. Альтернативно, В. Пастушок пропонував іспанцям відсторонити А. Кішку від справ і дати йому самостійно зібрати керівний склад «Товариства». Для В. Пастушка основною проблемою було очікування інструкцій від Проводу ЗЧ ОУН щодо дальших дій, а після січня 1953 р. про «Товариство» більше не згадується.

У цій справі фігурує ще одна незавершена історія. Провід ЗЧ ОУН 18.02.1953 р.¹⁷⁷ надіслав листа, в якому йшлося про плани родини Русових (ймовірно йдеться про Юрія Русова (1895–1961) і його дружину) і Дмитра Донцова (1883–1973) переїхати з Канади до Іспанії. Провід пропонував філії в Іспанії прийняти Ю. Русова і Д. Донцова на роботу в Товариство або на україномовну хвилю радіо «Nacional». Аргументувалося це тим, що обидві постаті є відомими і досвідченими, що позитивно вплинуло б на розвиток філії в Іспанії. Така перспектива зацікавила В. Пастушка. Він старався сконтактувати з Д. Донцовим і питав про Ю. Русова у Проводу ЗЧ ОУН. Ймовірно, через затримку з відкриттям «Товариства» і хаосом на радіо, згадані особи змінили свої плани. У Листі від 03.11.1953 р.¹⁷⁸ йдеться про те, що Д. Донцов вирішив приїхати в Іспанію лише як турист, а родині Русових не змогли знайти відповідної роботи, тому всі троє повернулися до Канади.

Філія ЗЧ ОУН також займалася внутрішньою діяльністю. По-перше, йдеться про навчання українських студентів у військовій академії. У 1951–1960 рр. було три спроби реалізувати цю ініціативу: в 1951, 1953 і 1959 рр. Лише остання була вдалою. Під час перших двох перед О. Біликом і В. Пастушком постали однакові проблеми: українські студенти в Іспанії вже

¹⁷⁶ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07435

¹⁷⁷ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07501

¹⁷⁸ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07439

здобували освіту, а тому потрібно було шукати когось ззовні. Як пише О. Білик, теоретично українські студенти повинні були стати першими негромадянами Іспанії, що навчалися у військовій академії¹⁷⁹. Обговорювали вони цю можливість з відомим іспанським військовим, оборонцем Алькасару в Толедо у 1936 р. Хосе Москардо-Ітуарте (1878–1954), якого О. Білик називав «героєм Алькасара де Толедо»¹⁸⁰. Основними вимогами були: вік до 18 років, знання іспанської мови та прихильність до ЗЧ ОУН. Двічі через комунікаційні проблеми між Філією та Проводом до Іспанії прибували українці значно старші, близько 23 років, через що їх не могли взяти на навчання. У 1959 р. українці в Іспанії отримали змогу пройти вишкіл «Ведення партизанської війни», у чому посприям директор «Obra Catolica» Отеро Наваскуез¹⁸¹. Для вишколу не було вікових обмежень, тому ця спроба вдалася. По-друге, у 1957 р. у Філія намагалася організувати самоврядування для українців в Іспанії. У звіті за 1957 р.¹⁸² цю ініціативу названо «Українська Колонія в Іспанії» (далі «Колонія»). Йшлося про створення громадської організації, що надавала б українцям можливість особливого юридичного представництва та можливість обрати голову громади. Аргументи за створення «Колонії» пов'язані зі специфікою тогочасного становища українців в Іспанії. Кількість студентів зменшувалася, але збільшилась кількість українців, що працювали і жили за межами Мадрида. За таких обставин УСГ більше не могла репрезентувати всіх українців в Іспанії, а філії ЗЧ ОУН було складніше підтримувати з усіма зв'язок. «Колонія» могла б функціонувати як громадська організація національної меншини в Іспанії і в такий спосіб надати їм більшої репрезентативності. Однак у тому ж звіті за 1957 р. згадано, що чисельність українців сягає 40 чоловік, враховуючи дружин-іспанок і дітей, а у звіті за 1958 р. міститься фраза: *«Ще цього року покинуть Еспанію майже три четвертих*

¹⁷⁹ Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. С. 105

¹⁸⁰ Там же, С. 106

¹⁸¹ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1958 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 04454

¹⁸² Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07052

членства української колонії в Іспанії»¹⁸³. Зважаючи на ці обставини, спроба створення «Колонії» виглядає радше, безперспективною.

Підсумовуючи, варто зазначити, що найактивнішою філія ЗЧ ОУН в Іспанії була в першій половині 1950-х років. На цей період припадає заснування двох радіохвиль, відкриття представництва АБН, поширення своєї преси, конфронтація з Урядом УНР і налагодження зв'язків з іспанськими чиновниками. Водночас, у другій половині 1950-х років відбувся певний занепад внутрішньої діяльності. Нові ініціативи не були настільки успішними, а їхня кількість скоротилася. Основними мотиваціями були збереження власного впливу й орієнтація на зовнішні справи.

3.3. Зовнішня діяльність філії ЗЧ ОУН в Іспанії

Зовнішньою діяльністю в цьому дослідженні я називаю дії або реакцію на події, що відбувалися за межами Іспанії, але стосувалися філії ЗЧ ОУН. Наприклад, запрошення на участь у Конференції ЗЧ ОУН у 1953–1955рр.. Раніше про участь не йшлося, оскільки в 1950–1952 рр. філія ЗЧ ОУН в Іспанії тільки зароджувалася. У 1953 р. В. Пастушок отримав листа з прохання надіслати уповноваженого від іспанського терену на IV Конференцію ЗЧ ОУН в Лондоні, заплановану на 22–28 червня. Від нього вимагалось вироблення візи та підготовку усіх потрібних для виїзду документів, а зі своєї сторони гарантували оплату витрат на дорогу і проживання. У відповідь, В. Пастушок написав, що не певен чи зможе приїхати особисто, з огляду на те, що був зайнятий справами з україномовною радіохвилею та впливом Уряду УНР в ній¹⁸⁴, але надішле свої пропозиції до обговорення. З листа від 13.02.1953 р. слідує, що у В. Пастушука були сподівання взяти участь у Конференції, коли Леонід Полтава повернеться з Франції і замінить його на короткий час¹⁸⁵. Однак, Л. Полтава до Іспанії не повернувся і залишив по собі ще більше незавершених справ, тому в листі від 15.07.1953 р. В. Пастушок просив

¹⁸³ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1958 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк . 04454

¹⁸⁴ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07435

¹⁸⁵ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1953 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07500

вибачення і пояснював, чому не зміг прибути. Конференція в 1954 р. в документах фігурує, як «звичайна» і мала пройти у Канаді¹⁸⁶. Умови приїзду залишалися подібними, що й у випадку Конференції в Лондоні. Цього разу, В. Пастушук послався на проблеми зі здоров'ям. З його слів, через погоду він захворів і місяць пролежав у лікарні з пневмотораксом лівої легени¹⁸⁷. На відміну від попередніх разів, у 1955 р. В. Пастушук вдалося взяти участь у V Конференції ЗЧ ОУН, проведення якої пов'язали з 17-ю річницею загибелі першого голови ОУН Євгена Коновальця (1891–1938). Про деталі планування Конференції відомо з листів від 23.02., 08.04. і 14.04.1955 р. Спочатку вона мала відбутися 7-8 травня у Бельгії¹⁸⁸. Зважаючи на подію, до якої була прив'язана Конференція, Провід просив приїхати якомога більшу кількість членів ЗЧ ОУН й обіцяв збільшити покриття на дорогу та оформлення віз. Пізніше, за допомогою філії ЗЧ ОУН в Нідерландах, Конференція була перенесена в Роттердам, а дні проведення посунулися на 10-11 травня. Програму розділили на дві частини: офіційні збори та виступи і відвідини могили Є. Коновальця. До першої частини залучалася іноземна й українська преса та гості-прихильники, а другу, навпаки, призначено виключно для членів ЗЧ ОУН. Однак, проведення Конференції в Нідерландах вимагало більших витрат, тому Провід ЗЧ ОУН просив представників філій самостійно подбати про витрати на дорогу і проживання. Лише в крайніх випадках, для представників Франції та Іспанії, вони були готові зробити виняток у зв'язку з їхніми складнощами в справі виготовлення віз до Нідерландів.

Українські націоналісти Іспанії також брали участь у студентських подіях закордоном. Йдеться про вибори керівників Центрального Еміграційного Союзу Українського Студентства (далі ЦЕСУС) 2–3 вересня 1954 р. та участь у студентській конференції ЦЕСУС у 1956 р. та 1957 рр. Прохання долучитися до цих заходів надходило від Проводу ЗЧ ОУН, тож

¹⁸⁶ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 08307

¹⁸⁷ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 08308

¹⁸⁸ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 08310

кандидатів на участь підбирала філія, тому я зараховую ці події до частини зовнішньої діяльності. Вибори в ЦЕСУС тісно пов'язані з важливим етапом розвитку ЗЧ ОУН – виходом так званих «двійкарів». Йдеться про ОУН закордоном (ОУН(з)) на чолі з Левом Ребетом (1912–1957) і Зеноном Матлюю (1910–1993), що в 1954 р. зі своїми прихильниками покинули ЗЧ ОУН і створили власну однойменну організацію. У цьому випадку я лише зверну увагу на ідеологічні відмінності, між двома групами, як про них написав Георгій Касьянов у статті «До питання про ідеологію ОУН»:

«вони [двійкарі] звинуватили Провід ЗЧ ОУН у спотворенні справжнього ідеологічного обличчя організації, посиляючись на культивування ним ідеологічної виключності, догматичності і нетолерантності, ворожого ставлення до демократії, прагнення монополізувати українську визвольну справу, відновити орденський характер організації»¹⁸⁹.

Ця подія не вплинула суттєво на стан справ ЗЧ ОУН в Іспанії. У 1954р. філія надіслала листа до Проводу з прохання передати його Степану Бандері. Підписали його В. Пастушук і В. Хмель, якого мені не вдалось ідентифікувати, під назвою «До Двійки». Вони називають лист проявом власної ініціативи й готові понести відповідальність, якщо С. Бандера вирішить їхню поведінку неналежною. Насправді, лист повністю присвячений критиці Л. Ребата, З. Матли і Романа Ільницького (1915–2000), редактора газети «Український Самостійник». У листі щодо них застосовують усіможливі образи: саботери, тітоїсти, макіавелісти та зрадники націоналістичної ідеї. Підсумовують В. Пастушук і В. Хмель свою позицію наступними словами: *«Вважаємо даний конфлікт штучним з метою поділити націоналістів, а може і відгомін голосу Валобуєва: «Не було, нет і не будет»»¹⁹⁰.* У націоналістичному середовищі Іспанії прихильників «двійкарів» не було, тому в межах терену жодних

¹⁸⁹ Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів (ОУН) : аналіт. Огляд. НАН України, Ін-т історії України. – Київ: [б.в.], 2003. – С. 30

¹⁹⁰ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1954 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07110

конфліктів не сталося. Провід у своїй відповіді філії від 11.03.1954 р. висловився позитивно як щодо листа «До Двійки», так і щодо інформації про повну лояльність українських націоналістів в Іспанії до керівництва С. Бандери¹⁹¹.

Щодо виборів в ЦЕСУС, то філія в Іспанії отримала коротку інформацію про цю подію та поради як слід діяти представникам від їхнього терену. Особливу увагу приділено присутності представників від «двійкарів». Ішлося про те, щоб студент з Іспанії першочергово був прихильником ЗЧ ОУН і голосував за їхніх делегатів. Якщо б це не було можливим, то віддав свій голос за «мельниківця" і в жодному разі не дозволив перемогти кандидату від «двійкарів»¹⁹². У відповідь В. Пастушук писав, що не встиг передати інструкції ЗЧ ОУН для студента з Іспанії, але запевняв, що той із завданням впорався і без них¹⁹³.

У порівнянні з виборами в ЦЕСУС 1954 р., студентська конференція в 1956р., не відзначилася політичною боротьбою. Представником від Іспанії приїхав Степан Музичка. Після неї, він просив у Проводу можливості зустрітися зі «Старим»¹⁹⁴ і той його радо прийняв. Ймовірно, йшлося про С. Бандеру. В листі від 03.09.1956 р., зазначається, що С. Музичка раніше був прихильником ЗЧ ОУН, але з невідомих для Проводу причин приєднався до гетьманців¹⁹⁵. Однак його прохання про зустріч з С. Бандерою передбачало, що С. Музичка повернеться до діяльності в Організації. Тому Провід просив В. Пастушука надати свідчення про його діяльність на іспанських теренах. Варто зазначити, що С. Бандера вже був знайомим зі справами ЗЧ ОУН в Іспанії особисто. В листі від Кооперативи від 03.09.1956 р. йдеться про те, що секретар ЗЧ ОУН Дмитро Миськів (псевдо І. Вриський), Ярослав Стецько, Степан Бандера (в листі фігурує, як С.А.), його дружина і представник «Братства б.(бувших) вояків УПА» планували відвідати цю країну. Офіційною

¹⁹¹ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1954 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 04001

¹⁹² Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1954 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07115

¹⁹³ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1956 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07890

¹⁹⁴ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1956 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07889

¹⁹⁵ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1956 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07892

причиною була спроба купівлі будівлі для «Братства» в Іспанії, щоб вони могли розвинути свою діяльність там. Додатковою причиною, могло слугувати обговорення Проводу ЗЧ ОУН на V Конференції, у якому порушувалось питання переїзду провідних фігур ЗЧ ОУН до Іспанії¹⁹⁶. Однак, тоді дійшли до висновку, що такий крок може виглядати як прояв слабкості перед конкурентами. З цієї причини від ідеї перебраться до Іспанії вирішили відмовитися. У будь-якому випадку, лист від 19.09.1956 р. підтверджує факт приїзду С. Бандери до Іспанії, а секретар Д. Миськів висловлює особливу вдячність В. Пастушкові за гостинність¹⁹⁷.

Крайня студентська конференція за межами Іспанії, в якій брали участь члени філії, відбулася в Мюнхені у серпні 1957р. Організувала її прихильна до націоналістів організація Союз українських студентів у Німеччині. На ній був присутній В. Пастушок, що зупинився в одного із засновників ОУН Георгія Васьковича (1919–2008). Примітно, що В. Пастушок не лише репрезентував українців в Іспанії, а й домовлявся з іспанськими чиновниками, щоб ті відвідали конференцію. В. Пастушок зумів переконати трьох, однак радив Проводу надіслати запрошення на конференцію й оплатити проїзд лише двом: Адольфо Муньос-Алонсо (1915–1974), що був професором Валенсійського Університету, і Альберто Мартін-Артахо, міністр закордонних справ Іспанії¹⁹⁸. Таким чином, філія ЗЧ ОУН посприяла більшому зацікавленню в справах української націоналістичної еміграції з боку іспанських державних діячів.

Варто також розглянути діяльність представництва АБН (в документах також Делегатура АБН) в Іспанії, не лише у внутрішньому, а й зовнішньому контексті. Наприклад, визначною для них подією був приїзд делегації китайців з Тайваню (в документі Формоза) у серпні 1955 р. на чолі з заступником Чан-Кайші у партійних справах Гу Чженганом (1902–1993)¹⁹⁹. Вони відвідали викопосадовців Іспанії, студмістечка, пресові конференції й побажали

¹⁹⁶ АЦДВР - Ф. 23. - Т. 3.

¹⁹⁷ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1956 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07892

¹⁹⁸ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07042

¹⁹⁹ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 08359

зустрітися з представником АБН. Цю посаду обіймав В. Пастушок. З його слів, на той час він не знайшов гідного кандидата на цю посаду серед іспанців, а тому мусів взяти відповідальність на себе. Відповідна кандидатура знайдеться лише у 1958 р. – іспанський політик і журналіст Патрісіо Гонсалес де Каналес (1912–1976)²⁰⁰. В. Пастушок прийняв тайванську делегацію у себе в помешканні, бо окремого приміщення АБН в Іспанії не було. Гу Чженган і В. Пастушок зустрічались двічі. Спочатку вони поділилися своїми поглядами та планами щодо можливої співпраці, згодом обмінялися пресою, обговорили можливості співпраці в межах Іспанії та підписали договір, укладений німецькою мовою, копію якого відправили до ЦК АБН²⁰¹. Обидві сторони дійшли згоди, що спільна діяльність вигідна всім, однак Ярославу Стецьку, як голові АБН, слід зустрітись із Гу Чженганом, інакше про розширення зв'язків не можливе. Теоретично, В. Пастушок розглядав можливості ведення українських радіотрансляцій на Тайвані, спільні виступи на міжнародній арені, пропаганду для українців-інструкторів в КНР і створення Світового Об'єднання Націоналістів із залученням в'єтнамців, корейців та японців²⁰². На третій день він провів тайванську делегацію до аеропорту і повідомив Провід ЗЧ ОУН, що Гу Чженган летить до Великої Британії. Ця подія започаткувала серію зустрічей Я. Стецька з місцевими чиновниками в Іспанії, тайванськими делегатами у Великій Британії та його поїздки до Тайваню. Результатом було переведення окремих членів філії ЗЧ ОУН у Франції до Тайваню у 1957р., щоб сформувати там своє представництво²⁰³. Відповідно, хтось із філії в Іспанії повинен був відправитись до Франції, на заміну. В обмін на кадрові переміщення в Європі, українським націоналістам вдалося у 1955р. встановити контакти з Антикомуністичною Лігою народів Азії (АПАКЛ).

Наступною важливою подією було скликання Світової Антикомуністичної Конференції, про що йдеться у звіті філії від 08.01.1958 р.

²⁰⁰ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1957 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 06642

²⁰¹ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 08359

²⁰² Антибільшовицький Блок Народів. Нове прочитання. Служба Зовнішньої Розвідки України. Режим доступу: <https://szru.gov.ua/history/stories/antybilshovytskyi-blok-narodiv-nove-prochytannya>.

²⁰³ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1958 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 04455

До конференції були залучені представники зі США та члени АПАКЛ. Крім них, планувалося долучити Південноамериканську Лігу та представників з Португалії та Арабських країн. Для налагодження контактів із ними, Провід ЗЧ ОУН планував використати представництво АБН в Іспанії. Аргументувався цей вибір ймовірними зв'язками з керівництвом Іспанії та близькістю терену. Зі звіту філії за 1959 р. дізнаємося, що відвідини Португалії та Арабських держав – це лише плани на майбутнє²⁰⁴. Таким чином, діяльність АБН в Іспанії можна вважати однією з найдовготриваліших і найважливіших. Особливо парадоксальним цей факт виглядає на фоні загально занепаду решти напрямів діяльності ЗЧ ОУН на іспанських теренах.

Наостанок, варто згадати про реакції та протести членів філії ЗЧ ОУН проти діяльності росіян та висловлювань Папи Римського. Конфронтація з першими проявилася в 1951 р. і пов'язувалася з Олександром Керенським (1881–1970). О. Керенський представляв «російську опозицію» і в 1950-х роках проживав на еміграції в США, звідки їздив з виступами до Європи. З листа від 06.06.1951 р. довідуємося, що він планував відвідати Іспанію. У зв'язку з цим філія ЗЧ ОУН готувала колективний лист-звернення до іспанського уряду з проханням заборонити О. Керенському приїжджати до Іспанії²⁰⁵. Вони також просили Провід про інформаційну підтримку в цій справі. Я не знайшов свідчень про те чи зумів О. Керенський відвідати іспанські терени в 1950 1960-х роках, тому презюмую, що йому це не вдалося.

В. Пастушок ще двічі згадував цю постать, однак в дещо іншому контексті. Йдеться про конфлікт із редактором «Українського Самотсїйника» Романом Ільницьким і реакцію на висловлення Папи Пія XII (1876-1958). Р. Ільницькому він закидав непрофесійність через те, що його видання неправильно переклало й опублікувало цитату Папи. Його роботу він називав «якоюсь Керенщеною!»²⁰⁶ і погрожував вийти з ЗЧ ОУН, якщо ті не вплинуть

²⁰⁴ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1959 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 05710

²⁰⁵ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1951 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09541

²⁰⁶ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1952 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 09144

на Р. Ільницького. Щодо вислову Пія XII, то В. Пастушок в листі від 28.08.1952 р. пише: «Ватикан приписує українських мучеників до росіян... З Ватиканом треба боротись так само завзято, як і з Керенським»²⁰⁷.

Іншим «російським опозиціонером» був Василь Васильович Орехов. Про нього йдеться в двох листах від 09.02.1955 і 04.11.1955., де зазначається, що В. Орехов – представник білогвардійської еміграції, засновник Російського Національного Об'єднання (РНО), редактор російськомовної газети в Бельгії, що має зв'язки з іспанськими службами розвідки²⁰⁸. Йому приписують штучний наклеп на Я. Стецька внаслідок якого було скасовано зустріч останнього з Ф. Франко. В. Пастушок просив Провід ЗЧ ОУН розібратися з В. Ореховим й обіцяв надіслати документи, пов'язані з ним цією особою, щоб протидіяти наклепам проти Я. Стецька. Подібні різкі реакції були малочисельними, однак доволі показовими. Попри малу чисельність представників ЗЧ ОУН в Іспанії, вони все вважали за потрібне не змовчати, а виголосити власну позицію.

Підсумовуючи, варто зазначити, що зовнішня діяльність філії ЗЧ ОУН була не менш продуктивною, ніж внутрішня. Вони намагалися відвідувати якомога більше конференцій за кордоном, а також налагодити зв'язки з антибільшовицькими організаціями в Азії та Латинській Америці. Прикметною відмінністю були роки розквіту зовнішньої діяльності. Якщо у першій половині 1950-х років її практично не існувало, то на другу половину припадають найголовніші успіхи.

²⁰⁷ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 01951

²⁰⁸ Архів ЗЧ ОУН. Ф. Провід ЗЧ ОУН 1955 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії. Арк. 07962

ВИСНОВКИ

Завданнями цієї роботи було зібрати біографічні дані українських політичних емігрантів в Іспанії; проаналізувати їхню мотивацію, умови життя і тенденції розвитку; дослідити суспільно-політичну діяльність емігрантських організацій в Іспанії та за її межами.

Попри політичну заангажованість опрацьованих при написання кваліфікаційної роботи джерел, мені вдалося віднайти необхідну для дослідження інформацію. Его-джерела містять в собі маловідомі дані про соціально-побутове становище українців на еміграції. Вони дозволяють зрозуміти пережиті політичними емігрантами досвіди й умови, за яких ті будували своє життя. Матеріали архіву ЗЧ ОУН в Нью-Йорку розкрили особливості політичної діяльності українців в Іспанії та пролили світло на головні проблеми: брак фінансів, недоліки комунікації між Головним Проводом і Тереновим, підпільний характер діяльності організації.

Опираючись на дані про 70 чоловік, сформовано узагальнений портрет українця в Іспанії. Для більшості з них характерний опис виглядає наступним чином: чоловік, уродженець південно-східних воєводств Другої Речі Посполитої (Тарнопольського, Львівського, Станіславівського), під час війни вступив до лав «Добровольчої дивізії СС Галичина», а до Іспанії прибув в 1946–1947 рр. з табору для військовополонених в Ріміні (Італія). Завдяки українським політичним і церковним організаціям 36 колишніх дивізійників змогли отримати можливість навчатися в іспанських університетах. Упродовж 1950-х рр. до них приєдналися українські реемігранти з Бельгії, Австрії, Великої Британії, ФРН, Франції та США. Загальна кількість студентів-українців зросла до 57 чоловік. Серед них були також біженці з радянської України, в основному з центральних та північних регіонів. Більшість українців навчалася в Мадридському університеті, але були й такі, хто здобув освіту в університеті Саламанки. Середній вік політичного емігранта станом на 1950 р. складав близько 27 років. Обірвавши зв'язки з рідними, що залишилися на

українських землях, українці в Іспанії фактично будували нове життя, змушені інтегруватися в раніше невідомий їм іспанський простір. У цьому їм активно допомагала організація «Obra Católica», що допомогла організувати студентську активність, ознайомчі поїздки регіонами Іспанії для ознайомлення з тамтешніми звичаями. Але були й такі українці, що мігрували до Іспанії не для навчання, а з особистих причин. Їхній середній не дуже відрізнявся. Серед тринадцяти не-студентів лише шестеро представників української політичної еміграції були віком понад 30 років.

Аналізуючи місце працевлаштування українців, зазначу, що їхні кар'єрні шляхи найрізноманітніші: від коротких підробітків до чиновницьких посад в уряді. Все ж більшість з них працювали інженерами або на україномовній хвилі радіо «Nacional». Значно менше обрали шлях лікаря, митця чи приватного підприємця.

Не менш важливим для української політичної еміграції було одруження та створення сім'ї. З проаналізованих біографій бачимо, що більшість одружилася на іспанках, решта – на українках з діаспори в інших країнах Заходу. Лише четверо чоловіків були одружені до приїзду в Іспанію, а вибір залишитися самотнім мав радше прецедентний характер. Родина українського політичного емігранта в Іспанії зазвичай виховувала 2-3 дітей, хоч траплялись випадки багатодітних сімей – 6,7 чи навіть 9.

Через економічне становище в Іспанії того часу більшість членів політичної еміграції згодом реемігрували до США або Канади, навіть якщо до виїзду вже були у шлюбі з іспанками і мали дітей. Лише 16 відомих мені чоловіків вирішили залишитися в Іспанії на постійне проживання.

Осередками суспільно-політичної діяльності українців в Іспанії були як студентські організації, так і політичні рухи на еміграції. Українська Студентська Громада (УСГ) і Товариство українських студентів-католиків «Обнова» (ТУСК «Обнова») утворилися ще в 1947 р. Вони ставили за мету об'єднання всіх українських студентів, щоб зберегти їхню ідентичність в новому просторі. Обидві організації проводили окремі збори для українців,

пісенні вечори, додаткові академічні заходи й колективні прогулянки. УСГ спершу функціонувала як сполучна ланка між керівниками університету та українськими студентами. А з часом підпорядкувалася адміністрації гуртожитку Святого Якова в Мадриді, де під час навчання проживала більшість українців.

Діяльність УСГ в 1960-ті роки звелася до ведення обліку українських студентів, а згодом її розформували через недостатню кількість членів. Схожу долю пережило ТУСК «Обнова». Специфіка організації полягала в акцентуванні уваги на духовному житті студентів греко-католиків, православні не могли вступити до нього. ТУСК «Обнова» існувало на кошти «Obra Católica» і також було розформоване у 1960-х роках, кількість українських студентів суттєво зменшилася.

Іншою була доля Спілки Української Молоді (СУМ), створеної в 1951 р. і пов'язаної з націоналістичним рухом на еміграції. Методи діяльності СУМ були схожі до вже згаданих студентських організацій, однак кінцевою метою було поширення націоналістичної ідеології. У 1954 р. СУМ поширила свій вплив за межі Мадриду, до Сарагоси. Ця організація мала тісні контакти з Закордонними частинами Організації українських націоналістів в Іспанії.

Політичні рухи на еміграції представлені ЗЧ ОУН і урядом УНР в екзилі. З початку 1950-х років між двома організаціями точився конфлікт за вплив на українців в Іспанії та місцевих чиновників. Спочатку представник уряду УНР в екзилі зумів заручитися підтримкою прихильних до української справи іспанців і, завдяки цьому, контролював призначення на посаду керівника україномовної хвилі іспанського радіо. Однак до середини 1950-х років ініціативу перехопили ЗЧ ОУН. Її представники в Іспанії налагодили контакти з місцевими урядовцями і спільно з українськими студентськими організаціями проводили різноманітні політичні акції: протести, виставки на українську тематику, поширення націоналістичної преси. Варто також відзначити, що на початку 1960-х років усі українські організації ввійшли у стан занепаду, що проявився у суттєвому зменшенні членства і проведених заходів. Головною

причиною цього була рееміграція українців до США і Канади. Певним винятком були хіба-що ЗЧ ОУН, що й далі використовували Іспанію для комунікації з антикомуністичними організаціями в Південній Америці та Східній Азії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані джерела

1. Білик О., Волинський М., Яримович В. «Нарис історії Української Студентської Громади та Українських Поселень в Іспанії». Мадрид-Філадельфія, 1997. 196 с.
2. Барабаш Т. «Записки з дитячих і юних літ». Самвидав, [Без місця видання], [Без року видання]. 250с.

Неопубліковані джерела

1. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1951 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «09539 – 09548»
2. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1951 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «09514 – 09519»
3. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні листи з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «09034, 09050, 09060, 09061, 09088, 09089»
4. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1952 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «09136 – 09173»
5. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1952 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «09300 – 09318»
6. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1953 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: « 07420 – 07440»
7. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1953 вихідні листи до

- ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «02765, 07499 – 07510»
8. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1954 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «07109 – 07117»
 9. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1954 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «03997 – 04006»
 10. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1955 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «08355 – 08361»
 11. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1955 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «01951, 07962, 08306 – 08323»
 12. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1956 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «07916»
 13. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1956 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «07884 – 07892»
 14. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1957 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «07040 – 07052»
 15. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1957 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «06637 – 06652»
 16. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1958 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «04452 – 04455»

17. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1958 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «04375 – 04381»
18. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1959 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «05709 – 05710»
19. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1959 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «05872 – 05878»
20. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1960 вхідні матеріали з ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «06217 – 06219»
21. Архів Закордонних частин Організації українських націоналістів у Нью-Йорку (США), Фонд: Провід ЗЧ ОУН 1960 вихідні листи до ТП (Теренового Проводу) в Іспанії, Аркуші: «06075»

Література

1. «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості». Упорядк. В. А. Просалова. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. 480 с.
2. Андруняк І. За славу, честь і волю рідної землі. Народна Воля. Режим доступу: <http://volya.if.ua/2022/11/za-slavu-chest-i-volyu-ridnoji-zemli-3/>.
3. Антибільшовицький Блок Народів. Нове прочитання. Служба Зовнішньої Розвідки України. Режим доступу: <https://szru.gov.ua/history/stories/antybilshovytskyi-blok-narodiv-nove-prochytannya>.
4. Бурггардт Вольфрам. Т. Г. Гунчак. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних

досліджень НАН України. 2004. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-38024>.

5. Годованська О. Новітня українська діаспора. Трудові мігранти в Італії, Іспанії та Португалії. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2011. 191 с.

6. Гошко Т. «На шляху до Америки (листи Миколи Чубатого до Лева Окіншевича 1946-1948 рр.)». Бюлетень Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці. 2017. Т. 43 (59). С. 6-16.

7. Деслав Ежен. Л. В. Череватенко. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. НАН України, НТШ. Київ. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2007. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-26304>.

8. Калинець Л. «Українці в світах. Теодор Барабаш: «Мене дуже тягне туди, де я народився...» Ходорів Сьогодні. Режим доступу: <https://khodoriv.info/kalynets/who-is-who/ukrajintsi-v-svitah-teodor-barabash-mene-duzhe-tyahne-tudy-de-ya-narodyvsya/>.

9. Карманін Юрій-Роман. О. С. Кучерук. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2012. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-9876>.

10. Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів (ОУН): аналіт. Огляд. НАН України, Ін-т історії України. – Київ: [б.в.], 2003. с. 68.

11. Кіпіані В. «Правда про те, хто справді вбив Степана Бандеру. Чорні діла геленівської розвідки». Українська правда. [Режим доступу]: <https://web.archive.org/web/20131110133428/http://www.istpravda.com.ua/reviews/2012/02/26/74548/>.

12. Клюк Петро. В. М. Литвинець. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк

[та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2013. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-8614>.

13. Кобченко К. «Українська еміграція після Другої світової війни: історія крізь призму ідейно-політичних конфліктів». Українознавчий альманах. 2019. Т. 24. С. 84–91.

14. Ковальчук В. Листи Степана Бандери, членів ЗЧ ОУН і ЗП УГВР (анотований покажчик матеріалів ГДА СБ України) / Ковальчук В., Огороднік В. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2009. С. 417-454. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/gpu_2009_33_2_417.

15. Крик Р. З Микулинців до Мюнхену. Прожите скитання. Fundacja "Losy Niezapomniane". Режим доступу: http://los.org.pl/index.php?glowna=publicystykaszczegoly&idealny=96#wersja_ukr (дата звернення: 11.04.2019).

16. Кричевський Р. «ОУН в Україні, ОУН(з) і ЗЧ ОУН: Причинок до історії українського націоналістичного руху». Нью-Йорк-Торонто: Вид. політ. ради однодумців ОУН в США. 1962. 116 с.

17. Кузіна Н. «Преса української еміграції у повоєнній Німеччині (1945 – 1948 рр.) як джерело до вивчення історико-культурної спадщини української діаспори». Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. 2020. Випуск 61. С. 67–72.

18. Любченко К. Українська Іспанія в постатях: Дмитро Бучинський. Варіанти. Режим доступу: <https://varianty.lviv.ua/52191-ukrainska-ispaniia-v-postatiakh-dmytro-buchynskiy>.

19. Максимець Б. В. «Проблема політико-ідеологічних розходжень між П16 ЗП УГВР та ЗЧ ОУН у творчій спадщині Осипа Дяківа-"Горнового"». Панорама політологічних студій: наук. вісн. Рівненського ДГУ. – Рівне, 2013. – Вип. 10. С. 208–214.

20. Марків Богдан / І. М. Лисенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк

[та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-63712>.

21. Молоди́ко В. Митець зі світовим ім'ям. Зоря Полісся. Режим доступу: <https://radomyshl.blogspot.com/2002/05/blog-post.html>.

22. Патриляк І.К. Організація Українських Націоналістів [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка". 2010. 728 с.: іл.. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Orhanizatsiia_ukrainskykh.

23. Програма і статут Спілки Української Молоді Америки. Нью-Йорк: Вид. Голов. Управи СУМА, 1958. 32 с. Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/programa-i-statut-spilky-ukrayinskoyi-molodi-ameryky/>.

24. Рій Г. ОУН і Тайвань проти комуністів та Пекіна. Історична Правда. [Режим доступу]: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/09/18/158139/>.

25. Сич О. «Військова політика Закордонних Частин ОУН в умовах розгортання Холодної війни (1945–1950-ті рр.)». Український визвольний рух. 2007. Т. 9. С. 1–36.

26. Український визвольний рух і емігрантщина. "Вперед". 1952., № (27-28). С. 1. Режим доступу: <https://vpered.wordpress.com/2011/09/26/ukrainian-liberation-movement/>.

27. Федчиняк І., Деремєнда Я. Спілка Української Молоді на чужині [Фотоальбом]. Лондон : Mercurius Press, 1954. 237 с. Режим Доступу: <https://ounuis.info/library/books/1174/spilka-ukrainskoi-molodi-na-chuzhyni-fotoalbom.html>.

28. Чума Б. «Сучасна історіографія громадянської війни в Іспанії та перспективи українських досліджень». Європейські історичні студії: науковий журнал. 2016. № 4. С. 261–277.

29. Шмаков В. Батьків замордували поляки, емігрував у Пуерто-Ріко - виявили архів загадкового вояка дивізії "Галичина". Gazeta.ua. Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/history/_batkiv-zamordovali-polyaki-emigravav-u-puertoriko-viyavili-arhiv-zagadkovogo-voyaka-diviziyi-galichina/1064334.

30. Palomares, Cristina (2005). The quest for survival after Franco: moderate Francoism and the slow journey to the polls, 1964-1977. Brighton: Sussex Academic Press.

31. Pronkevych O. Ukrainian Students in Spain after World War II / Oleksandr Pronkevych, Olga Shestopal // Kyiv-Mohyla Humanities Journal. - 2018. - No. 5 : Cross-Cultural Connections and Displacement in Ukraine and Beyond. - P. 117-132.

ДОДАТКИ

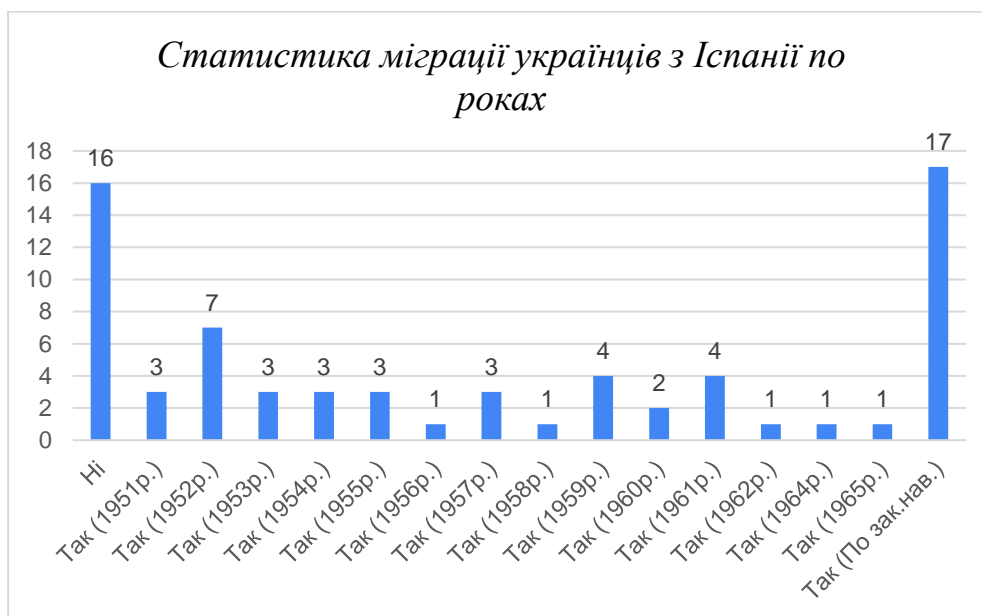
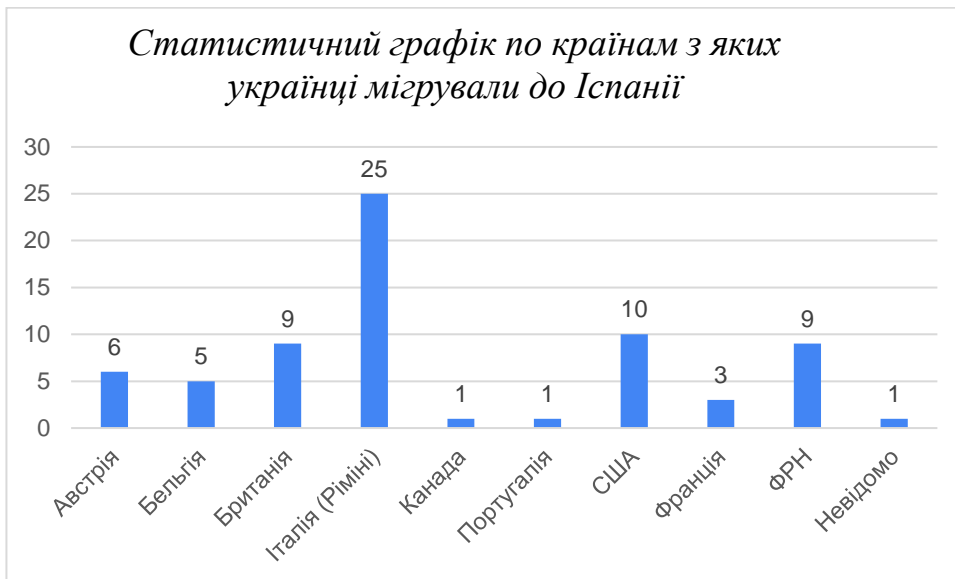
Додаток 1

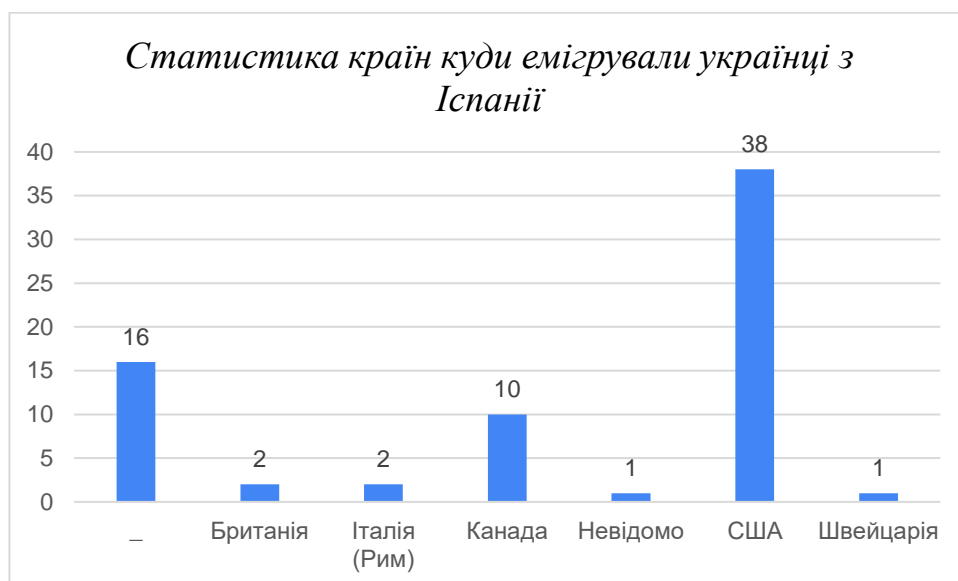
Таблиця кількості вхідних і вихідних матеріалів ЗЧ ОУН в Іспанії

Рік листування	Кількість архівних матеріалів ЗЧ ОУН відправлені з Іспанії	Кількість архівних матеріалів ЗЧ ОУН відправлені до Іспанії
1951	10	6
1952	44	19
1953	21	15
1954	9	10
1955	8	16
1956	1	9
1957	13	16
1958	4	7
1959	2	8
1960	3	1

Додаток 2

Зведена таблиця сімейного стану українців в Іспанії

П. І.	Родинний стан	Чи були діти?
Барабаш Теодор	Одружений (місц.)	4
Борачок Володимир	Одружений (місц.)	3
Бучок Роман	Одружений (місц.)	5
Варжанський Всеволод	Одружений (місц.)	2
Войцех Роман	Одружений (місц.)	2
Гавриш Степан	Одружений (місц.)	Ні
Гичка Михайло	Одружений (місц.)	7
Гладун Степан	Одружений (місц.)	2
Гуль Микола	Одружений (місц.)	Ні
Дроздовський Юрій	Одружений (місц.)	9
Забара Олег	Одружений (місц.)	6

Левкович Роман	Одружений (місц.)	4
Музичка Степан	Одружений (місц.)	4
Пастушок Володимир	Одружений (місц.)	2
Романик Нестор	Одружений (місц.)	2
Рудавський Ярослав	Одружений (місц.)	3
Тріска Ярослав	Одружений (місц.)	2
Угрин Любомир	Одружений (місц.)	2
Дем'янчук Любомир	Одружений (місц.)	3
Петрущак Ярослав	Одружений (місц.)	2
Ренер Юрій	Одружений (місц.)	2
Скоробагатий Анатолій	Одружений (місц.)	Невідомо
Стеткевич Ярослав	Одружений (місц.)	Невідомо
Левицький Ростислав	Одружений (місц.)	Ні
Коструб'як Василь	Одружений (місц.)	Невідомо
Білик Михайло	Одружений (емігр.)	3
Білик Олександр	Одружений (емігр.)	3
Ваврів Роман	Одружений (емігр.)	2
Волинський Микола	Одружений (емігр.)	2
Городинський Орест	Одружений (емігр.)	2
Заплатинський Ізидор	Одружений (емігр.)	Ні
Карманін Юрій	Одружений (емігр.)	Ні

Кекіш Юрій	Одружений (емігр.)	1
Клюк Петро	Одружений (емігр.)	Ні
Куцан Андрій	Одружений (емігр.)	2
Марків Богдан	Одружений (емігр.)	2
Полтава Леонід	Одружений (емігр.)	1
Романко Степан	Одружений (емігр.)	2
Якубович Олександр	Одружений (емігр.)	3
Яримович Ярослав	Одружений (емігр.)	3
Яримович Володимир	Одружений (емігр.)	1
Лев Мартюк	Одружений (емігр.)	2
Івасівка Андрій	Одружений (емігр.)	Невідомо
Архімович Олександр	Одружений (раніше)	Невідомо
Бучинський Дмитро	Одружений (раніше)	2
Цимбалістий Богдан	Одружений (раніше)	Невідомо
Трешевський Богдан	Одружений (раніше)	2
Горницький Любомир	Неодруж.	–
Давидко Маріян	Неодруж.	–
Деслав Ежен	Неодруж.	–
Маслій Дмитро	Неодруж.	–
Штикало Дмитро	Неодруж.	–
Олійниченко Павло	Неодруж.	–

Зведена таблиця працевлаштування українців в Іспанії

П. І.	Коли прибув	Робота
Архімович Олександр	1948р.	Агроном
Барабаш Теодор	1946р.	Гір.тех.
Білик Олександр	1947р.	Агроном
Борачок Володимир	1951р.	Радіо

Бучинський Д.	1950р.	Радіо
Варжанський Всеволод	1946р.	Інж.ядер.
Волинський Микола	1952р.	Радіо
Гичка Михайло	1946р.	Вик. Агро-тех.
Гладун Степан	1946р.	Дер.-обр. пром., авто. пром.
Горницький Любомир	1953р.	Піаніст
Гуль Мирослав	1951р.	Викладач ін.мов в універ.
Дроздовський Юрій	1946р.	Аптекарь
Деслав Ежен	1943р.	Режисер
Забара Олег	1946р.	Інж.метал.
Карманін Юрій	1945р.	Викладач ін.мов.
Кішка Андрій	1946р.	Представник УНРади, Радіо
Левицький Ростислав	1946р.	Приватний лікар
Левкович Роман	1952р.	Фармац., дирек. фаб. фарм. тов.
Марків Богдан	1952р.	Дирегент хору
Маслій Дмитро	1946р.	Бізнес схеми
Музичка Степан	1951р.	Викладач ін.мов.
Полтава Леонід	1952р.	Радіо
Пастушук Володимир	1948р.	Радіо, голова ЗЧ ОУН в Іспанії
Романик Нестор	1946р.	Чиновник

Тріска Ярослав	1951р.	Викладач ін.мов., Підприєм.
Угрин Л.	1946р.	інж.деревооброб.
Цимбалістий Богдана	1951р.	Радіо
Штикало Дмитро	1951р.	Радіо
Лев Мартюк	1947р.	Радіо
Трешевський Богдан	Невідомо	Геолог